

**Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»**

ЗАБЗАЛЮК ДМИТРО ЄВГЕНОВИЧ

УДК 94 (061.236.6) + 340.12

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ДОКТРИНА
ХРЕСТОНОСНОГО РУХУ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор
Гарасимів Тарас Зеновійович
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», професор кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України
Бисага Юрій Михайлович,
Держаний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства;

доктор юридичних наук, професор
Турчак Олександр Володимирович
Науковий центр Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, начальник науково-дослідної лабораторії (військово-історичних досліджень);

доктор юридичних наук, доцент
Коритко Лілія Ярославівна
Національного університету «Одеська юридична академія» Івано-Франківського юридичного інституту завідувач кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін.

Захист відбудеться «13» травня 2021 р. о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, ауд. 226 головного корпусу).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1).

Автореферат розісланий «12» квітня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Упродовж останніх років на хвилі світової глобалізації дедалі частіше публікуються дослідження, присвячені таким проблемам як «зіткнення цивілізацій», «релігійне протистояння Заходу і Сходу», «перетворення світового порядку» тощо. Їх предметом стають протиріччя і суперечності, що існують між західним християнським світом та світом східним – мусульманським, які беруть свій початок ще з часів раннього Середньовіччя. Йдеться про конфлікти на ґрунті релігії, особливостей політичного та культурного розвитку, а також суттєвих розбіжностей у правовому полі. Каталізатором посилення такого роду суперечностей стали процеси, що відбувались у період XI–XIII століть, коли вся Європа та Близький Схід були охоплені політичним і військовим протистоянням – хрестовими походами, які увійшли в історію під назвою «Хрестоносний рух».

В основі не тільки Хрестоносного руху, а й усіх державних процесів раннього Середньовіччя був закладений комплекс політичних, соціально-економічних і правових чинників, які сформували відповідний світоглядний зміст усього середньовічного суспільства та призвели до становлення політико-правової доктрини, що почала формуватися наприкінці XI століття, а остаточно набула чітких обрисів у XII столітті.

Вважаємо, що в тих реаліях, які склалися у Західній Європі наприкінці XI століття, заклик до звільнення Гробу Господнього був надзвичайно продуманим і вчасним. У складних соціально-політичних умовах, в яких опинилась Західна Європа у цей період, така місія мала на меті згуртувати не тільки обездолене селянство, але й міщан, лицарів, які все частіше промишляли елементарним розбоєм, а також заможні верстви населення – великих феодалів – баронів, герцогів, королів, що погрузли у міжусобних війнах, створивши єдине, монолітне та потужне християнське військо, яке мало нести Знамено Христа у «чужі світи» заради торжества Слова Божого та піднесення авторитету Католицької церкви.

Доба Хрестових походів дала абсолютно нові орієнтири для розвитку держави і права доби Середньовіччя. Хрестоносний рух став каталізатором становлення правових систем у країнах Європи, вплинув на розповсюдження християнства та зародження місіонерського руху, значно підвищив авторитет самої церкви та сприяв утворенню нових держав.

Водночас, упродовж XI–XIII століть чітко прослідковується стрімкий розвиток економічних, товарно-грошових та торговельних відносин; розвиток науки, медицини, літератури, астрономії, мореплавства та інших сфер; створення духовно-лицарських орденів та їх вплив на європейську політику; поява у XII ст. нових течій у теології – реалізму, номіналізму та концептуалізму.

Не варто недооцінювати і методологічних принципів об'єднання Європи, які виникли саме у період Хрестоносного руху. Йдеться про історичні, культурні, соціально-економічні та державно-правові детермінанти

розвитку. Адже, ще на початку XI століття, політичну думку Середньовіччя, не без участі церкви, охопила ідея створення універсальної в усіх проявах держави, що без сумніву, вплинуло на загальний європейський розвиток і його політичні та правові ідеї й концепції.

Отже, актуальність теми обумовлена необхідністю виділення ідеологічного підґрунтя Хрестоносного руху в окрему політико-правову доктрину та розгляду її, як вчення, концептуальної ідеї, головного теоретико-правового і політичного принципу доби Середньовіччя. Окрім того потребує наукового обґрунтування думка про те, що в основі Хрестоносного руху лежала саме політико-правова доктрина, оскільки Хрестові походи не були стихійним і спонтанним явищем. Це був глобальний проєкт з яскраво вираженим ідеологічним підґрунтям, що мав на меті подолання духовної, соціальної, економічної, культурної, та політичної кризи в Європі, а також ставив чіткі завдання – адаптувати церковне та канонічне право до нових політичних реалій та відносин із світською владою.

У контексті окресленої проблематики особлива увага відведена з'ясуванню ролі Церкви, яка в добу Хрестових походів виробила нову форму організації, що повинна була забезпечити успіх Хрестоносного руху та затвердити власний авторитет і панування в Новому світі – духовно-лицарські ордени. Найбільш відомими з них і ключовими, з точки зору власної нормотворчості, стали Орден Госпітальєрів та Орден Тамплієрів, а дещо згодом – Тевтонський Орден. Безперечно, духовно-лицарські ордени відіграли одну з ключових ролей у хрестоносному русі XI–XIII століття, а їх значний вплив на політичне та соціально-економічне життя середньовічної Європи не підлягає сумніву. Ці унікальні за своєю суттю організації стали оплотом християнства у Святій землі, а згодом і в усій Європі, активно впливаючи на церковні та канонічні норми шляхом їх імплементації та реформування на основі впровадження власних правових норм – уставів, статутів, рішень капітулів тощо.

Перші спроби наукового осмислення Хрестоносного руху XI–XIII ст. висвітлювали у своїх працях відомі зарубіжні дослідники, зокрема: J. Andressohn, T. Asbridge, E. Blake, R. Browning, J. Brundage, T. Caitley, R. Chagan, J. Clift, P. Cole, H. Cowdrey, A. Demurge, E. Donald, P. Edgington, C. Erdmann, J. Fiori, J. France, Geoffroy de Villardouin, J. Gilchrist, Guillaume de Tyr, J. Hill, C. Hillenbrand, R. Irwin, A. Jotischky, M. Jubb, A. Krey, B. Kugler, J. Le Goff, B. Leib, P. Lemerle, P. Madden, H. Mayer, M. Melville, G. Misho, C. Morris, L. Moulin, R. Nicholson, D. Nicolle, W. Peltz, R. Pernou, D. Qeller, P. Riant, J. Riley-Smith, P. Runciman, E. Siberry, E. Sivan, V. Tunner, C. Tyerman, B. Webb-Mitchell, L. White, K. Wolf.

Радянська історична та правова науки не надто захоплювались вивченням цієї проблеми, оскільки сама ідея Хрестоносного руху сприймалася як акт безглуздої агресії та насильницького загарбання території Близького Сходу. Попри те варто назвати деякі дослідження російських істориків і правників,

зокрема Д. Александрова, А. Андрєєва, А. Доманіна, Є. Жарінова, С. Жаркова, М. Заборова, Л. Карсавіна, П. Корявцева, В. Матузової, А. Назаренка, В. Пашуто, Р. Печнікової, Ф. Успенського, М. Шеймана та ін., а також наукові розвідки сучасних дослідників В. Акунова, А. Андрєєва, Ж. Бордонова, А. Гуревича, С. Лучицької, В. Матузової, Е. Монусової, А. Назаренко та ін.

В Україні існує суттєва прогалина у дослідженні проблематики Хрестоносного руху. Однак, все ж варто вказати, що частково цього питання у своїх наукових розвідках торкаються: Ю. Бисага, О. Борисова, Л. Войтович, О. Головка, О. Данилюк, П. Захарченко, В. Ідзьо, Т. Каляндрук, М. Котляр, Л. Коритко, В. Макарчук, Р. Лукінова, О. Масан, В. Мудревич, С. Пивоваров, І. Терлюк, П. Толочко, О. Турчак, А. Федорук, Т. Федоренко, Ю. Ячейкін та ін.

Попри те, незважаючи на певну увагу до проблем Хрестових походів, питання становлення та розвитку політико-правової доктрини Хрестоносного руху предметом комплексного дослідження ще не ставали.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація безпосередньо пов'язана з темою науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямом «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний номер 0116U004758).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у формулюванні цілісної та обґрунтованої політико-правової доктрини Хрестоносного руху доби Середньовіччя.

Досягнення означеної мети зумовило потребу у вирішенні (спираючись на наукові досягнення світової та вітчизняної науки, передусім, – комплексного аналізу масиву пам'яток світової та української політико-правової думки) таких дослідницьких *завдань*:

- з'ясувати стан наукової розробки у зарубіжній та вітчизняній історіографії питань Хрестоносного руху доби Середньовіччя;
- проаналізувати стан джерельної бази дослідження;
- розкрити теоретичні питання концептуалізації Хрестоносного руху в середньовічному західному та східному політико-правовому вимірі;
- визначити загальнотеоретичний зміст поняття «політико-правова доктрина»;
- проаналізувати доктринальні засади становлення та розвитку політико-правових ідей в добу Середньовіччя;
- охарактеризувати християнську концепцію влади, як вагомого першоджерела формування політико-правової доктрини доби Середньовіччя;
- окреслити ідейні засади Хрестоносного руху в теологічній та політико-правовій думці Середньовіччя;
- виокремити доктринальні особливості Хрестоносного руху доби Середньовіччя;
- показати значення Хрестоносного руху для суспільно-політичного та

державно-правового розвитку Європи;

- з'ясувати вплив Хрестоносного руху на розвиток канонічного права та юридичної науки;

- виокремити головні чинники Папської реформації в добу Середньовіччя, спираючись на «клонійські реформи» в Католицькій церкві та з'ясувати їх вплив на розвиток канонічного та церковного права;

- проаналізувати становлення та формування духовно-лицарських орденів у період Хрестових походів та вироблення «орденського права» як інноваційної форми Хрестоносного руху;

- встановити роль християнства у формуванні політико-правового світогляду на Руських землях;

- охарактеризувати особливості впливу католицизму на державотворчі процеси Київської Русі та Галицько-Волинської держави;

- оцінити політико-правові аспекти європейської інтеграції Київської Русі та Галицько-Волинської держави в період Хрестоносного руху.

Об'єктом дослідження є Хрестоносний рух в системі державно-правових регуляторів суспільно-політичного життя християнського світу в добу Середньовіччя.

Предметом дослідження визначено політико-правову доктрину Хрестоносного руху доби Середньовіччя.

Методи дослідження. Складність і багатогранність сформульованої теми дослідження зумовило потребу вироблення авторського методологічного конструкту, в основу якого покладено положення теорії наукового пізнання суспільних процесів і політико-правових явищ. Методологічну основу дослідження, поряд з філософськими та загальнонауковими методами, склали спеціальнонаукові методи, прийоми, принципи.

З-поміж найвагоміших світоглядних методів використано *діалектичний* метод, який дозволив виокремити і проаналізувати політико-правову доктрину Хрестоносного руху доби Середньовіччя через категорії «загальне – особливе», «необхідне – випадкове», «множинність – дійсність», «зміст – форма», «причина – наслідок» (*усі Розділи*).

Застосування методу *герменевтики* сприяло більш глибокому пізнанню залученого джерельного матеріалу, аналізу та оцінці змісту монографічних праць і наукових публікацій, теорій та концептуальних підходів, що в них містяться (*підрозділи 1.1., 1.2*). З-поміж останніх головне місце, з огляду на мету і завдання дослідження, відводиться сформованій політико-правовій доктрині Хрестоносного руху доби Середньовіччя. Сукупність *герменевтичного* та *соціально-антропологічного* методів дало змогу глибше зрозуміти й повніше узагальнити політико-правові явища та властивості, що складають предмет дослідження (*підрозділ 1.3*). *Аксіологічний* метод використовувався для характеристики здобутків зарубіжної та вітчизняної політико-правової думки для формування політико-правової доктрини Хрестоносного руху

(*підрозділи 2.2., 2.3*). *Історичний (конкретно-історичний)* метод використовувався для оцінки особливостей історичної епохи Середньовіччя крізь призму визначеного історичного періоду, соціального середовища, впродовж якого та в якому відбувалися зазначені процеси (*підрозділи 3.1., 3.2., 5.1*). *Історично-філософський* метод слугував, переважно, для аналізу інтелектуальної спадщини зарубіжних і вітчизняних мислителів – ідей щодо концептуалізації політико-правової доктрини Хрестоносного руху (*підрозділ 4.1*). *Системний* метод використовувався для дослідження суспільно-політичних і політико-правових явищ у їх розвитку та динаміці, зокрема, за його допомогою в роботі розглянуто природу політико-правової доктрини Хрестоносного руху у взаємозв'язку з особливостями українського націогенезу й суспільно-політичною ситуацією на етнічних українських землях упродовж зазначеного періоду (*підрозділи 4.2, 4.3, 5.2, 5.3*). Для розгляду соціокультурних, інтелектуальних, ідеологічних, культурних та інших чинників, обставин і передумов, зокрема щодо їхнього впливу на політико-правові процеси Середньовічної доби використовувався метод *факторного аналізу* (*підрозділи 3.1, 3.2., 3.3*). Водночас, метод *семантичного аналізу* використовувався для означення, витлумачення та представлення термінологічних структур зарубіжних і вітчизняних мислителів XI–XIII ст., громадсько-культурних діячів і науковців XIX–початку XX ст., зокрема для репрезентації й інтерпретації їхнього понятійного апарату (*Розділ 2, підрозділи 4.2, 4.3*). Через *компаративні* методи (*порівняльно-історичний*, що дає змогу виявити спільні та відмінні риси і закономірності розвитку державно-правових явищ і процесів, та *порівняльно-правовий*, що передбачає глибше вивчення правових явищ, інститутів і процесів через їх співставлення, у порівняльному ключі), вивчалися політико-правові ідеї, конкретні інститути держави і права, нормативні акти тощо (в синхронному та діахронному вимірах). У роботі широко використовувався *конкретно-пошуковий* (оптимальне використання нових джерел, монографій, періодичних видань тощо) та *конструктивістський* методи (у відповідності з яким «політико-правова доктрина Хрестоносного руху» сприймається як цілісна концепція доби Середньовіччя).

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна полягає у тому, що дисертація є першим у загальнотеоретичній юриспруденції комплексним науковим дослідженням сутності, передумов становлення та розвитку політико-правової доктрини Хрестоносного руху доби Середньовіччя.

Основні результати роботи, що становлять наукову новизну і практичну значущість, полягають у такому:

уперше:

- сформовано цілісну теоретичну конструкцію щодо розуміння та суті політико-правової доктрини Хрестоносного руху доби Середньовіччя. Аналіз політико-правової доктрини здійснено через призму концептуальних ідей та теорій про державно-правові явища та процеси, що становлять найважливіші

детермінанти її формування та сутності. З огляду на це, політико-правову доктрину запропоновано розуміти як систему поглядів, теорій та учень про особливості державно-правового розвитку, що виражені у концепціях, в основі яких лежить притаманна для певного історичного періоду ідейно-теоретична та ідеологічна основа. При цьому ідеологічна основа визнана методологічним стержнем політико-правової доктрини, за допомогою якого вирішуються основні проблеми державно-правового і суспільного розвитку;

– розкрито теоретичні питання концептуалізації Хрестоносного руху в середньовічному західному та східному політико-правовому вимірі. З'ясовано чинники, що стали основою Хрестоносного руху – «продукту» католицької Європи, до яких віднесено – 1) ідею визволення Гробу Господнього від невірних» 2) християнське паломництво до святинь Палестини і Сирії; 3) феномен Священної війни, у якому було поєднано духовні, сакральні мотивації із військово-політичними амбіціями;

– проаналізовано доктринальні засади становлення та розвитку політико-правових ідей в добу Середньовіччя. Доведено, що основоположними елементами змісту будь-яких політико-правових доктрин є система категорій, які виконують роль функціональних засад тих чи інших доктринальних концепцій. Визначено, що для доби Середньовіччя основним категоріальним змістом політико-правових доктрин виступають: 1) ідеї непохитності церковної влади; 2) домінування монархічної форми правління, яка б опиралась на владу Церкви, 3) поєднання та ефективне співіснування звичаєвого, римського та канонічного права, які творять цілісну та домінуючу правову систему в загальноєвропейському масштабі;

– охарактеризовано християнську концепцію влади, як вагомого першоджерела формування політико-правової доктрини доби Середньовіччя. Встановлено, що у західній політичній теорії середньовіччя, ідея законслухняності і покори була першочерговою. Поступово закон ставав первинним, а людська особистість вторинною. Так принцип «закон для людини» виявився заміненим іншим – «людина для закону». Підкреслено, що середньовічні західні теоретики влади здебільшого відстоювали ідею, котра розглядала апарат держави як інструмент примусу. Цей апарат з одного боку – пов'язаний із суспільством, а з іншого – знаходиться на певній відстані. Адже, «суб'єкт» повинен бути на дистанції від об'єкта примусу. Але закони можуть змінюватися, як може змінюватися й сама держава;

– запропоновано власну візію формування політико-правової доктрини Хрестоносного руху доби Середньовіччя. Обґрунтовано, що державно-правові явища та процеси, які формували концептуальні ідеї суспільно-політичного та державно-правового розвитку у добу Середньовіччя виступають основою становлення та розвитку політико-правової доктрини, яка є системою поглядів, теорій та учень про особливості державно-правового розвитку, що виражені у концепціях, в основі яких лежить притаманна для певного історичного періоду

ідейно-теоретична та ідеологічна основа, своєрідна державно-правова реальність епохи. В основі формування політико-правової доктрини ключове значення відводиться політиці та правовій ідеології, які стали визначальними формами суспільної свідомості, і здійснили вагомий вплив на розвиток суспільства загалом. Встановлено, політико-правова доктрина має чітко виражену структуру: понятійно-категоріальний апарат, програмні положення, а також її теоретичний зміст. З'ясовано, що політико-правові вчення, засновані на аналізі діючих норм, в Середні віки зароджувались і оформлялись в руслі звичаєвого та римського права, як джерел діючого законодавства. Найголовнішим соціокультурним феноменом становлення ранньохристиянських політико-правових доктрин доби Середньовіччя став католицизм, як своєрідна форма взаємозв'язку релігійної і політичної влади у суспільстві;

– показано значення Хрестоносного руху для суспільно-політичного та державно-правового розвитку Європи Обґрунтовано, що Хрестоносний рух на Близький Схід став не лише логічним завершенням соціально-економічних процесів та наслідком релігійного піднесення, які відбувалися у Західній Європі, але й здійснив величезний вплив на становлення і формування усього християнського світу, дав значний поштовх для розвитку військового мистецтва, військової архітектури, відкрив нові терени для мореплавання та торгівлі, вніс вагомий влад у розвиток науки загалом;

– проаналізовано головні чинники Папської реформації в добу Середньовіччя, спираючись на «кльонійські реформи» в Католицькій церкві та їх впливу на розвиток канонічного та церковного права. Зазначено, що масштабність «кльонійських реформ» дає підстави говорити про вироблення специфічного «кльонійського права», яке ґрунтувалось на синтезі церковних та канонічних норм, а також створювало умови для розвитку цивілізованих цивільно-правових відносин та міжнародного права. Саме «кльонійське право» лежало в основі папських реформацій. Програма реформаторів спричиняла радикальні, а в дійсності революційні, зміни в структурі та функціонуванні середньовічного суспільства, які мали і правові наслідки;

– з'ясовано вплив Хрестоносного руху на розвиток канонічного права та юридичної науки. Доведено, що Хрестоносний рух на Близький Схід, без сумніву, послужив каталізатором реформації церковного та канонічного права, оскільки вніс абсолютно новий вектор розвитку і більшості європейських країн, і самої Католицької Церкви. Цей етап вимагав вироблення абсолютно нових правил поведінки, ніж ті, які існували до того. Початок доби Хрестових походів зумовив появу не тільки нових зводів канонічного права, але й вплинув на розвиток права, становлення юридичної освіти, виникнення дієвої юриспруденції;

– обґрунтовано тезу про формування «орденського права» як інноваційної форми Хрестоносного руху. Звернуто особливу увагу на діяльність Орденів Госпітальєрів, Тамплієрів та Тевтонського Ордену. Наголошено на вагомості діяльності Ордену Тамплієрів щодо формування в Європі потужної банківської

та фінансово-кредитної системи, започаткування нових технології у сільському господарстві, медицині, архітектурі, топографії, мореплавстві та суднобудуванні, літературі, які запозичені з досвіду мусульманських країн;

удосконалено:

– наукові підходи щодо окреслення ідейних засад Хрестоносного руху в теологічній та політико-правовій думці Середньовіччя. З'ясовано, що ідейні засади Хрестоносного руху були зумовлені звільненням Гробу Господнього та Єрусалиму від мусульман, можливістю вільного здійснення духовних подорожей-прощ та інших заходів спокутувального характеру, розширенням сфери впливу Римської церкви на Схід та підняття її авторитету, надання допомоги східним християнам у їх боротьбі із турками, захопленням нових територій задля досягнення економічних інтересів, а також такими стратегічними завданнями, як створення всесвітньої християнської монархії на чолі із Папою та об'єднання (воз'єднання) Західної та Східної Церков;

– аналіз стану розробки питань Хрестоносного руху доби Середньовіччя у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі. Історію вивчення цієї теми запропоновано умовно поділити на три основних періоди: *перший* розпочався у XV ст. й умовно тривав до 1918 р. (упродовж цього періоду виокремлено певні етапи, що характеризували особливості європейської наукової думки протягом XV – початку XX ст. Один із важливих методологічних підходів сформувався під впливом гуманістичної течії, яка домінувала в гуманітарній науці впродовж XV–XVI ст., коли Хрестоносний рух не вивчався як самостійний історичний сюжет, а лише в контексті загальних робіт. Ще один етап у дослідженні Хрестоносного руху на Близький Схід збігся з епохою Просвітництва (XVIII ст.), коли видатні філософи-просвітители торкнулися історії священних воєн XI–XIII ст.); *другий* – з 1918 р. – до кінця 80-х років XX ст. (у вітчизняній тематичній науковій думці, на відміну від західноєвропейської, відбулися значні зміни, що були пов'язані з ідеологічним впливом нової радянської системи. Попри те, до кінця 80-х років XX ст. була написана низка наукових праць, в яких порушувалася проблема багатофакторного впливу Хрестоносного руху на руські землі), *третій* – окреслено у межах від 90-х років XX ст. дотепер. Водночас, встановлено ключові напрями, в контексті яких здійснювався аналіз Хрестоносного руху у західній та східній науковій думці;

– підходи щодо характеристики джерел дослідження та оцінки їх достовірності. Виокремлено праці представників середньовічної літератури, з-поміж яких Раймунд Ажилський, Фульхерій Шартрський, П'єр Тудебот, Бодрі Дольський, Гвіберт Ножанський, Роберт Реймський, Еккхард Ауурский, Рауль Канський До нормативних джерел з історії Першого хрестового похода, які в основному мають компілятивний характер, належать праці Альберта Аахенського та Гійома Тірського. Встановлено, що найважливішими писемними пам'ятками є, безперечно, давньоруські літописи, де акумульовано значну кількість фактологічного матеріалу з досліджуваної проблеми загалом.

Латинські, скандинавські та польські джерела лише доповнюють цю інформацію;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні питання категоріальності визначеності й осмислення поняття «політико-правова доктрина». Аналіз вказаної категорії, згідно з предметом політичних і правових учень, дозволив стверджувати, що система концептуальних ідей та теорій про державно-правові явища та процеси виступають головними детермінантами формування та сутності політико-правової доктрини. З огляду на це, політико-правова доктрина визначена як система поглядів, теорій та учень про особливості державно-правового розвитку, що виражені у концепціях, в основі яких лежить притаманна для певного історичного періоду ідейно-теоретична та ідеологічна основа. Остання виступає як методологічний стержень політико-правової доктрини, за допомогою якого вирішуються основні проблеми державно-правового та суспільного розвитку;

- оцінка значення політико-правової доктрини Хрестоносного руху для розвитку етнічних українських земель. Зазначено, що норми християнської моралі, церковні і канонічні норми трансформувались у правові норми та стали невід'ємною частиною давньоруської правової системи. Встановлено, що під впливом християнського світогляду сформувалися окремі підходи до розуміння мети покарання, що спричинило за собою появу нових елементів у конструкції злочину і розвиток нової виправної системи покарань, у результаті правової діяльності церква стала використовувати субсидіарне застосування норм права у справах, що у світському праві не належали до злочинів;

- визначення особливостей впливу католицизму на державотворчі процеси Київської Русі та Галицько-Волинської держави. З'ясовано, що становлення християнства на Русі мало колосальне значення для суспільно-політичного розвитку давньоруської держави, оскільки виступило об'єднуючим елементом для усіх верств населення. Об'єднавча сила християнської релігії стала тим системоутворюючим компонентом, завдяки якому Київська Русь стала однією з найпотужніших європейських держав протягом XI–XII століття;

- політико-правові аспекти європейської інтеграції Київської Русі та Галицько-Волинської держави в період Хрестоносного руху. Проаналізовано взаємини з Римською Католицькою Церквою, які фактично визначали напрям зовнішньої політики Галицько-Волинської держави упродовж XIII ст. Доведено, що правління Данила Галицького – це період входження Галицько-Волинського князівства у європейський союз католицьких держав.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки і пропозиції сприяють удосконаленню концептуальних положень теорії та історії держави і права та мають практичну цінність для вітчизняних правотворчих процесів. Обґрунтовані в дисертації узагальнення, висновки і пропозиції спроектовані на використання у:

- *правотворчості* – як теоретичний матеріал для вдосконалення

правових норм, спрямованих на урегулювання суспільних та національних відносин в державі, та визначення загальної спрямованості національної правової політики при підготовці й прийнятті відповідних нормативних актів;

- *правореалізації* – для удосконалення та розширення форм і методів забезпечення демократичного розвитку державного ладу України;

- *у науково-дослідницькій роботі* – для подальшого науково-теоретичного опрацювання проблеми політичної та правової думки доби Середньовіччя, осмислення важливих історико-правових питань Хрестоносного руху з метою створення необхідного наукового підґрунтя для інших перспективних досліджень, головними результатами яких мають стати розробки політико-правової доктрини Хрестоносного руху й створення для цього необхідної теоретичної бази;

- *навчальному процесі* як теоретичний матеріал для підготовки підручників, навчальних посібників, при розробці навчальних програм та методичних рекомендацій, а також при проведенні лекційних та семінарських занять з низки навчальних дисциплін: «Теорія держави і права», «Історія держави та права зарубіжних країн», «Історія держави та права України», «Історії політичних та правових учень» тощо (*Акт впровадження монографії «Хрестоносний рух Середньовіччя: політико-правовий вимір» в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ №27 від 03.03.2021 р.; Акт впровадження результатів дисертації в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ №28 від 04.03.2021 р.; довідка Національного університету «Львівська політехніка» від 17.02.2021 р. № 67-01-308*).

Особистий внесок дисертанта. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Запропоновані в роботі висновки та положення сформульовані на базі особистих досліджень. У разі використання матеріалів інших дослідників зроблено відповідні посилання. Наукові напрацювання співавторів не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації висвітлено у доповідях і повідомленнях на таких науково-практичних заходах: «*Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії*» (м. Запоріжжя, 18–19 квітня 2014 р.); «*Філософські, теоретичні та м* Львів, 25 квітня 2014 р.); «*Юридична наука: виклики часу*» (м. Київ, 12 березня 2015 р.); «*Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку*» (м. Львів, 11 квітня 2016 р.); «*Держава і право незалежної України: здобутки та перспективи*», присвяченої 25-річчю незалежності України (м. Одеса, 24 червня 2016 р.); «*Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів*» (м. Дніпро, 26 жовтня 2016 р.); «*Нормативно-правове регулювання діяльності новітніх релігійних рухів і сект: міжнародний досвід та українські перспективи*» (м. Львів, 30–31 березня 2017 р.); «*Українська правнича наука: основні тенденції розвитку в умовах євроінтеграції*» (м. Львів, 10 листопада 2017 р.); «*Правова система держави:*

проблеми формування та перспективи розвитку у контексті євроінтеграції» (м. Одеса, 17 грудня 2018 р.); *«Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування»* (м. Дніпро, 8 грудня 2018 р.); *«Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми»* (м. Харків, 17 травня 2019 р.); *«Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції»* (м. Львів, 10 грудня 2020 р.).

Публікації. Основні положення та результати опубліковано в 35 наукових працях, а саме: одноосібній монографії, 22 статтях, які опубліковані у фахових журналах, що включені до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз, іноземних профільних журналах, та в 12 у збірниках тез науково-практичних заходів.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, вступу, п'яти розділів, що містять п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, які розміщені на 51 сторінці (653 найменування) та додатків – 5 сторінок. Повний обсяг дисертації становить 436 сторінок, з них 360 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи; зазначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; висвітлено ступінь розроблення та методи наукового аналізу; визначено мету і завдання дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості щодо публікацій; вказано форми апробації та впровадження одержаних результатів.

Розділ 1 «Історіографія та джерельна база дослідження» містить три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Історіографія дослідження»* виокремлено методологію дослідження політико-правової доктрини Хрестоносного руху доби Середньовіччя.

Аналізуючи праці зарубіжних і вітчизняних дослідників, вказано на те, що трактування Хрестоносного руху подавалось як тривалий військово-політичний конфлікт, який зародився на ґрунті релігійного протистояння між християнами та мусульманами, а також був обумовлений складними трансформаційними процесами, котрі відбувались у середньовічній Європі у другій половині XI століття. Історіографію цієї теми умовно поділено на три основних періоди.

Вказано, що перші спроби наукового висвітлення хрестоносного руху XI–XIII ст. та участі в ньому духовно-лицарських орденів висвітлювали у своїх працях відомі зарубіжні дослідники XIX – поч. XX ст., такі як: Д. Аддісон, А. Вінтерфельд, Ж. Делавіль, В. Кар'єр, Х. Корзон, Ж. Лізеран, Е.-Ж. Леонард, С. Лерой, Ж. Мішле, А. Петел, М. Портер, Е. Тенісон, Р. Фінке та ін.

Нова хвиля цікавості до проблем дослідження зазначених проблем

припала на середину ХХ століття, що виразилось у працях Дж. Вільямса, Дж. Гілкріста, Р. Гроссета, Ч. Дараса, Л. Далієза, П. Дешампса, А. Дуггана, Е. Жерара, П. Кузіна, Е. Ламберта, А. Латтрелла, Р. Мак Махона, С. Моррісона, А. Оллівера, Р. Оурсела, Р. Перну, Ж. Піке, Е. Хуме та ін.

Сучасна історіографія проблеми представлена, в основному, західними вченими, такими як: М. Барбер, Ж. Бордонов, М. Бейджент, П. Віймар, А. емурге, Ф. Кардіні, Т. Кейтли, Б. Куглер, Е. Лавіс, Д. Ле Блебек, Ж. Ле Гофф, Д. Легман, Р. Лей, Г. Лінкольн, Р. Лі, М. Лобе, М. Мельвіль, Р. Мішо, І. Отт, Л. Райлі-Сміт, Дж. Райлі-Сміт, А. Рамбо, Ж. Рішар, Д. Робінсон, Ж. Руа, К. Хілленбрандт та ін.

У радянській історіографії вказуємо на низку досліджень російських істориків і правників, зокрема: Д. Александрова, А. Андреева, А. Доманіна, Є. Жарінова, С. Жаркова, М. Заборова, Л. Карсавіна, П. Корявцева, В. Матузової, А. Назаренка, В. Пашуто, Р. Печнікової, Ф. Успенського, М. Шеймана та ін. У вітчизняній історіографії питань Хрестоносного руху торкалися у своїх працях О. Головка, В. Ідзьо, Т. Каляндрук, М. Котляр, Р. Лукінова, О. Масан, В. Мудревич, А. Федорук, Ю. Ячейкін та ін.

У підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження» встановлено, що Особливо цінними в цьому аспекті є праці представників середньовічної літератури, зокрема, безпосередніх учасників Хрестових походів, таких як: Альберт Аахенський, Раймунд Ажилський, Еккхард Аурський, Рішар Ам'єнський, Жоффруа Віллардуен, Ордерік Вітелій, Бодрі Дольський, Рауль Канський, Робер де Кларі, Гвіберт Ножанський, Гунтер Періський, Роберт Реймський, Гійом Тірський, П'єр Тудебот, Фультхерій Шартрський та ін.

В окрему групу виділено польські писемні джерела. Зокрема, «Chronica Poloniae Maioris», котра в історичній літературі ХІХ ст. отримала назву «Великопольської хроніки», «Хроніки» В. Кадлубека, «Аннали або Хроніка Королівства Польського» Яна Длугоша, більшість відомостей з яких стосуються руських земель та відносяться до кінця ХІІ – першої третини ХІІІ ст.

Значна частина інформації про вплив Хрестоносного руху на Русь міститься у давньоруських писемних пам'ятках ХІІ – ХІІІ ст.: літописах, творах агіографічного й паломницького жанрів, таких як: «Повість временних літ», тести «Іпатієвського», «Київського», «Новгородського», «Ніконовського», «Воскресенського», «Софіївського» літописів.

Для вивчення окресленої проблематики, окрім літописів, важливими джерелами є твори паломницького й агіографічного літературних жанрів. Незважаючи на широку джерельну базу, інформативність писемних та археологічних пам'яток є невеликою в рамках локалізованої тематики дослідження, однак всебічний аналіз джерельної інформації дає змогу розглянути вплив Хрестових походів на руські землі ХІ – першої половини ХІІІ ст.

У підрозділі 1.3 «Концептуалізація Хрестоносного руху в середньовічному західному та східному політико-правовому вимірі»

проаналізовано такий феномен, як паломництво, що стало одним з ключових елементів Хрестоносного руху на Схід. Зазначено, що Католицька Церква у XI–XIV ст. розрізняла три основних типи паломництв – Велике (*peregrinationes primariae*) до Гробу Господнього, Мале (*peregrinationes secundariae*) – відвідування місцевих регіональних святинь, і до Риму (*Ilimina apostolorum*).

На відміну від країн католицької Європи, де паломництво набуло ширшого змісту, у давньоруській державі подорожі-прощі не розглядалися у вигляді покарань за вчинені гріхи, які необхідно було спокутувати безпосередньо там, де проживав грішник. Більше того, такі ідеї були невластиві давньоруському духовенству, і воно практично їх не розглядало. З огляду на це, феномен Хрестових походів, який реалізувався у збройному паломництві з метою визволення Гробу Господнього, не знайшов підтримки в православному соціумі і Давньоруської держави, і Візантійської імперії.

Ідея визволення Гробу Господнього, яка позитивно сприймалася давньоруськими літописцями, а хрестоносці у цих творах оспівувалися, як святі мученики, на практиці (тобто в рамках її реалізації) не була підтримана давньоруським суспільством; ця особливість також була однією з причин того, що русичі не взяли активної участі у хрестоносному русі.

Розділ 2 «Теоретико-методологічні та історико-правові детермінанти поняття «політико-правова доктрина» містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1 *«Політико-правова доктрина: загальнотеоретичний зміст»* обґрунтовано застосування таких дефініцій, як «доктрина», «доктринальне осмислення», «доктринальний характер». Це дає змогу трактувати те чи інше явище у його найбільш значимих і концептуальних характеристиках та змісті.

Встановлено, що сам термін «доктрина» використовується в різних словосполученнях (позитивістська, природно-правова доктрина, доктрина абсолютного суверенітету, державно-правова доктрина, доктрина верховенства права, міжнародно-правова доктрина тощо), що свідчить про багатоаспектність категорії «доктрина», значущість доктрин для розбудови державності, багатоцільове використання і навантаження доктрин як наукового обґрунтування формування на нових засадах правової системи і втілення концептуальних ідей у нормативно-правових актах та політико-правових документах.

З'ясовано, що у період Середньовіччя правова доктрина мала високий авторитет, широке застосування та затребуваність, що було обумовлено таким: 1) необхідністю юридичного опрацювання та систематизації норм звичаєвого права; 2) відродженням римського права та проблема його пристосування до змінених історичних умов; 3) інтеграційними процесами в економіці та політиці європейських держав, які потребували спільності правових систем; 4) необхідністю систематизації норм, що містяться в звичаєвому, міському, канонічному та римському праві в межах єдиного правозастосовного процесу.

Констатовано, що у період Середньовіччя правова доктрина продовжила

свій розвиток та здійснювала значний вплив на правотворчість, тлумачення та застосування права. З часом цей вплив змінився, що зумовлено низкою об'єктивних чинників. Аналізуючи доктрину з точки зору предмету політичних та правових учень, вказано, що система концептуальних ідей та теорій про державно-правові явища та процеси виступають головними детермінантами формування та сутності політико-правової доктрини.

У підрозділі 2.2 «Доктринальні засади становлення та розвитку політико-правових ідей в добу Середньовіччя» доведено, що політико-правові явища та процеси слугували тим фундаментом, за допомогою якого можна було досягнути вирішення ключових стратегічних завдань, пов'язаних із здобуттям та утриманням влади, як знаряддя для досягнення визначених цілей. Вони були міцним ідеологічним стержнем для формування, розвитку та маніпулювання суспільною свідомістю. Це дає підстави мовити про існування політико-правових доктрин, які уособлювали в собі усі вищезазначені характеристики.

Наголошено, що важливою соціокультурною умовою для формування доктринальних підходів доби Середньовіччя став феномен католицизму, як своєрідна форма зв'язку релігійної і політичної влади. В рамках католицизму, з одного боку, диференціювались відмінності релігії і політики як особливих сфер суспільного життя і форм соціальної практики, з іншого, – релігія набула політичного впливу, отримала можливість владарювати і управляти політично.

Підкреслено, що головною, фундаментальною основою політико-правових доктрин Середньовіччя стала програма, яка була визначальною в контексті оформлення політичних і правових поглядів. Щодо програмних положень, то головними методологічними складовими політико-правових ідей в добу Середньовіччя, їх ідеологічною основою є необхідність корінних зміни суспільно-політичних відносин, що полягав у зміцненні авторитету церкви, який похитнувся.

У підрозділі 2.3 «Християнська концепція влади – як періоджерело формування політико-правової доктрини доби Середньовіччя» акцентовано увагу на релігійно-філософській концепції легітимації влади, котра стала потужним засобом для досягнення політичних цілей і представниками якої були видатні мислителі Середньовічної епохи.

Вказано, що головним виразником цього напрямку був засновник томізму і систематизатор ортодоксальної схоластики «ангельський доктор» Фома Аквінський. Фома вибудував чітку ієрархічну систему: влада Папи – від Бога, влада королів – від Папи. Цей момент, надзвичайно важливий з огляду на таке. По-перше, він остаточно закріплює за католицькою церквою і Папою, як главою церкви, функцію легітимації світської влади. По-друге, він применшує владу світських правителів. По-третє, він наочно показує прагнення Фоми Аквінського ієрархізувати не тільки соціальну, але й політичну сферу.

Зазначено, що середньовічні західні теоретики влади здебільшого відстоювали ідею, котра розглядала апарат держави як інструмент примусу.

Цей апарат з одного боку – пов'язаний із суспільством, а з іншого – знаходиться на певній відстані. Адже, «суб'єкт» повинен бути на дистанції від об'єкта примусу. Але закони можуть змінюватися, як може змінюватися сама держава. У християнській свідомості (на відміну, скажімо, від античної) присутнє відчуття історії як руху, процесу. Вона (це свідомість), безумовно, достатньо консервативна. Натомість, підкреслено, що будь який керівник, з точки зору західних авторів, повинен спиратися, передусім, на силу закону. Тим більше, що, на думку багатьох, наприклад абата Сугерія, закон – це один з найважливіших чинників, що працює на національну єдність, який виправдовує існування влади в очах підданих. І тут ми виходимо на можливо найважливішу відмінну рису західноєвропейської політичної свідомості епохи Середньовіччя. Ця риса – «юридизм».

Розділ 3 «Місце Хрестоносного руху в системі державно-правових регуляторів суспільно-політичного життя християнського світу в добу Середньовіччя» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Ідейні засади Хрестоносного руху в теологічній та політико-правовій думці Середньовіччя»* охарактеризована сукупність категорій, котрі склали духовне наповнення, релігійну сутність та прикладну реальність цього феномена.

Зауважено, що ідея Хрестових походів, що сформувалася під впливом конфесійно-світоглядного фактора в Середньовіччі, може розглядатися, як конфронтація двох цивілізацій – мусульманської і християнської; або намагання останньої до визволення Гробу Господнього, що давало змогу, в сакральному сенсі, отримати прощення земних гріхів та отримати матеріальні блага, тобто винагороду за участь у Священній війні.

Зауважено, що хрестоносний рух, як явище, в самому широкому розумінні необхідно розглядати в контексті загального розвитку суспільства в добу Середньовіччя і взаємин, які тоді склалися між державами та народами, які сповідували різні світові релігії. Саме ця обставина дає підстави з певними застереженнями розглядати тривалий конфлікт між різними за релігійними ознаками державами та народами, як конфлікт глобальних систем держав і народів.

В основі не тільки Хрестових походів, а й усіх державних процесів раннього Середньовіччя був закладений комплекс політичних, соціально-економічних та правових чинників, котрі сформували відповідний світоглядний зміст усього середньовічного суспільства та призвели до становлення політико-правової доктрини, котра почала формуватися у кінці XI століття, а остаточно набула чітких обрисів у XII столітті.

У підрозділі 3.2 *«Доктринальні особливості Хрестоносного руху доби Середньовіччя»* констатовано, що приблизно у середині XI ст. стався досить відчутний перелом в європейській колективній свідомості, перелом, який не міг не вплинути на колективне буття усього середньовічного суспільства. Тоді в

Європі завершувався процес утворення держав, створювалася певна подоба консолідованого захисту від зовнішніх, неєвропейських ворогів. Формувалося поняття європейської спільності. Водночас, формувалася і система європейських цінностей, в якій не останнє місце займала ідеологія лицарського стану, покликаною стати моральним стрижнем суспільства, еталоном духовності, носієм саме тих якостей, які характеризують людину.

Констатовано, що в епоху Середньовіччя Католицька церква відіграла важливу роль в економічному розвитку Європи. Монастирі були центрами науки, медицини та освіти. Правителі створювали привабливі умови для монастирів, засновували нові, жертвували великі земельні наділи та надавали інші привілеї з ціллю розвитку регіонів, що відстають. Крім того, Католицька церква отримувала пожертви від всіх прошарків населення, що дозволило до кінця Середньовіччя зробити церкву найбільшим власником земель і найбільшою економічною корпорацією в Європі.

Зазначено, що у другій половині XI століття латинське християнство справді підійшло ще ближче до схвалення ідеї священної війни. На ранніх стадіях реформ папство почало усвідомлювати необхідність військової «руки», якою можна було б підкріпити свої плани і продемонструвати волю. І Папи почали експериментувати зі спонсорством військових дій, закликаючи християн захищати церкву в обмін на певні преференції у вигляді духовних винагород. Так, зокрема, Папа Григорій VII істотно просунув доктрину застосування священного насильства в рамках спокути – ідеї, яка стане суттю Хрестоносного руху. Бажаючи набрати папську армію, яка була вірна Риму, він почав повному інтерпретувати християнські традиції.

Констатовано, що Хрестові походи були одним з проявів широкої кампанії з омолодження і розповсюдження західного християнства, що проводилися Римом з середини XI століття в так званому «реформаторському русі».

У підрозділі 3.3 «Значення Хрестоносного руху для суспільно-політичного та державно-правового розвитку Європи» проаналізовані наслідки Хрестоносного руху на подальший суспільно-політичний розвиток Західної Європи, оскільки вони прискорили ті процеси в житті феодального суспільства, які розпочалися ще до них. Зокрема, паломництво на Схід найвойовничіших елементів лицарства, які претендували на політичну самостійність у себе на батьківщині, сприяв посиленню централізації в тих країнах Європи, де ця тенденція намітилася.

Зауважено, що завдяки Хрестовим походам набуло масштабного розвитку стимулювання міського та торговельного права, завдяки чому міста позбавлялись впливу юрисдикції королів, баронів, сеньйорів тощо. У Європі було уніфіковане церковне та канонічне право, проведена їх адаптація із світським правом, були проведені реформи в освіті, завдяки чому була створена дієва європейська юриспруденція.

Величезний вплив мали Хрестові походи і на позиції католицької церкви

в Європі. Спочатку вона отримала з цього руху значні вигоди, адже папство завдяки походам на Схід в XII ст. значно посилило свій авторитет. Однак до кінця XIII ст. цей авторитет став згасати, особливо після остаточної втрати усіх християнських володінь на Сході.

Встановлено, що перебування на Сході, знайомство з високою культурою і побутом заморських країн багато в чому змінили спосіб життя західноєвропейських феодалів і прізви до зростання їхніх потреб, а отже, і до прагнення мати більше грошей. Це стимулювало в багатьох країнах Європи початок процесу переходу до грошової форми ренти. Масовий відтік селян в період перших Хрестових походів викликав нестачу робочої сили, і сеньйорам на перших порах доводилося пом'якшувати умови для тих селян, що залишилися, поступово переводячи їх на грошовий оброк. До того ж, вирушаючи в Хрестові походи, феодали потребували значних коштів і тому нерідко погоджувалися на звільнення селян від особистої залежності за викуп. Отже, Хрестові походи частково вплинули і на становище селянства.

Констатовано, що поява військових орденів і поширення їх впливу у всіх куточках Заходу також мала величкий і глибокий ефект у середньовічній Європі. Як нові і грізні гравці на латинській сцені, ці ордени володіли достатньою могутністю, щоб протистояти традиційній владі церкви і світській владі.

Розділ 4 «Концептуальні засади формування політико-правової доктрини Хрестоносного руху доби Середньовіччя» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Вплив Хрестоносного руху на розвиток канонічного права та юридичної науки»* акцентовано на тому, що суспільно-політична, канонічна та релігійна ситуація в Європі, котра склалась до середини XI ст. вимагала однозначних змін і у самій церкві та канонічному праві, і в інститутах влади та суспільства загалом.

Констатовано, що канонічне право в християнській Європі виникло у вигляді відносно невеликого зводу інструкцій і норм, які регламентували правила поведінки і дотримання ієрархічних відносин в християнських громадах, що поширилися по всьому Середземномор'ю протягом перших трьох століть нашої ери. З часів правління Костянтина система церковного права росла і процвітала під патронажем християнських імператорів. У міру набуття церквою власності і впливу в суспільстві, її керівники отримували і нові засоби примусу і контролю. За цих обставин закони церковного права в разі потреби множилися.

Підкреслено, що важливим елементом канонічного права став інститут папських легатів, який виник під час Хрестоносного руху для контролю застосування норм канонічного права і здійснення папської політики. Папські легати функціонували як роз'їзні судді, послані з Риму розбирати розбіжності і спірні питання, які місцева влада була нездатна або не бажали вирішувати самостійно. Легатам, як і синодам, передбачалося доручити відразу кілька різних функцій одночасно. Вони були слідчими, уповноваженими розкривати

все те, що відбувалося на місцевому рівні. Вони були законодавцями, уповноваженими оголошувати правила для регіону, в який вони були послані. Вони були дипломатичними представниками, котрі виконували місію інформування королів і єпископів про плани і політику римського Папи, а потім повідомляти папі про їхню реакцію на отриману інформацію. На додаток до всього, легати виконували обов'язки обвинувачів, уповноважених порушувати справи проти порушників церковного права, і в той же самий час суддів, уповноважених слухати і вирішувати справи від імені римського Папи і силою папської влади приймати відповідні рішення. При наявності такої кількості обов'язків, папські легати перебували в постійному русі, але і їм часом було важко ефективно справлятися відразу з декількома невластивими їм функціями.

З'ясовано, що середньовічне канонічне право створило фундаментальну концептуальну силу зі створення певних елементарних ідей і інститутів, які до наших днів продовжують характеризувати європейські суспільства.

У підрозділі 4.2 «Клонійське право» як головний чинник Папської реформації в добу Середньовіччя» наголошено, що Церква як провідний ідеологічний інститут, а також виразник політико-правової доктрини доби Середньовіччя, здійснює комплекс заходів щодо посилення суспільної та політичної згуртованості, а також об'єднання середньовічного феодального світу, сміливо втілюючи план створення вселенської папської теократичної феодальної держави.

З'ясовано, що вже в X столітті кілька монастирів успішно чинили опір спробам підпорядкувати їх діяльність світським інтересам. Бургундський монастир в Клоні був відомий як найбільш реформаторська релігійна громада і досить швидко став лідером у реформаторському церковному та канонічному русі. Та й узагалі, монастирі, що не були ніяк підпорядковані світській владі, стали центрами, звідки почали поширюватися найбільш амбітні і далекосяжні реформаторські ідеї.

Велика реформа клонійських монахів спрямовувалась на підпорядкування життя усього духовенства чернечому укладу. Розпочата ченцями з Клоні реформа, була на початках підтримана найбільш прогресивною аристократією, а згодом і самим Папою.

Встановлено, що клонійці прагнули створити сильну централізовану церковну організацію і тому сприяли звеличенню папської влади. В цей час і самі римські Папи проводили централізаторську політику в Католицькій Церкві. Звичайно, вони вступили в союз з клонійцями, побачивши в них свою опору. Одним з важливих заходів зі зміцнення папства було встановлення нового порядку виборів пап: за постановою Латеранського собору 1059 року, римських первосвящеників повинна була вибирати колегія кардиналів. Ні імператори Священної Римської імперії, ні інші світські феодали більше не могли втручатись у вибори.

Обґрунтовано, що клонійські реформи мали на меті вироблення основ

загального християнського права, ідея якого була висунута ще у IX ст. Ліонським єпископом Агобардом. Масштабність клонійських реформ дає підстави говорити про вироблення специфічного клонійського права, яке ґрунтувалось на синтезі церковних та канонічних норм, а також створювало умови для розвитку цивілізованих цивільно-правових відносин та міжнародного права. Саме клонійське право лежало в основі папських реформацій. Навіть, не дивлячись на те, що папські реформи не прийняли більшість європейських правителів і кліриків, клонійські реформи дозволили папству стати наймогутнішою державною організацією середньовічної Європи.

Після Папської революції була створена нова система канонічного права, яка відділилась від богослужіння, риторики і моралі; в цій системі використовувались, з одного боку, знову відкрите римське право в аспекті мови і правової доктрини і, з іншого, – новий схоластичний метод при зведенні в єдине ціле суперечливих текстів.

Констатовано, що система церковного та канонічного права, котра сформувалась внаслідок церковної реформації, у тому числі не без участі клонійців, а також низка різноманітних папських декреталій, які знайшли своє логічне вираження у постановах IV Лютеранського собору 1215 року, були своєрідним транснаціональним зводом законів.

У підрозділі 4.3 «Становлення «орденського права» як інноваційної форми Хрестоносного руху» визначено, що головною силою армії хрестоносців було лицарство, розквіт якого припадає саме на XII–XIII ст., тобто на період Хрестових походів.

Зауважено, що в контексті дослідження вагоме значення відведено середньовічному лицарству, що об'єдналось у духовно-лицарські ордени, діяльності духовно-лицарських орденів в контексті їх історичного становлення та розвитку. Такий аналіз дозволив мовити про формування основних постулатів орденського права, основами якого, без сумніву, можна вважати численні акти правотворчої діяльності духовно-лицарських орденів у вигляді Уставів, Статутів, рішень Капітулів та ін. Ці документи мали колосальне значення з точки зору його інноваційного змісту (що не було характерним для Уставів інших орденів та церковних інституцій), оскільки він надавав Великому Магістру Ордену право змінювати певні правила в силу тих чи інших обставин, що зробило його доволі революційним для тієї епохи та вплинуло на розвиток церковного та канонічного права, а також дозволило говорити про появу специфічного орденського права.

Підкреслено, що завдяки діяльності Ордену Тамплієрів в Європі сформувалась потужна банківська та фінансово-кредитна система. Запозичивши досвід мусульманських країн під час перебування у Святій землі, тамплієри започаткували нові технології у сільському господарстві, медицині, архітектурі, топографії, мореплаванні та суднобудуванні, літературі. Суттєвий вплив мала діяльність духовно-лицарських орденів на становлення, розвиток та

реформування церковного та канонічного права, яке без сумніву, значною мірою почало пристосовуватись не тільки до потреб самої Церкви, але й до більш ефективного регулювання відносин із світською владою, що однозначно позитивно вплинуло на розвиток Європи загалом.

Розділ 5 «Значення політико-правової доктрини Хрестоносного руху для розвитку етнічних українських земель» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 5.1 *«Роль християнства у формуванні політико-правового світогляду на Руських землях»* досліджено вплив християнського світогляду на правосвідомість і правову культуру Київської Русі, де можна виділити два основних рівні, а саме: а) рівень, що стосується проблеми праворозуміння, правосвідомості і правової культури з точки зору теорії права; б) рівень, що має історико-правовий аспект, який на основі принципу історизму враховує специфіку конкретної історичної епохи, що дозволяє уточнити як теоретичні, так і конкретно-історичні, знання про проблему.

Ідея внутрішньодержавної і міжнародної єдності християнських країн мала величезне значення, тому що якщо приватноправові відносини і відносини, пов'язані з феодалною роздробленістю, містили навіть у специфічних умовах феодалізму значний елемент індивідуалізму, то протилежну тенденцію, яка вела до внутрішньо- і зовнішньодержавного єднання; виражало християнство, що стало тим необхідним елементом з видимою для усіх і відчутною формою.

Наголошено, що християнство стало активним соціальним агентом, який запропонував, нав'язав нові, більш гуманні, варіанти соціальної поведінки, багато аспектів, якої одержали правове закріплення розкривши можливості звільнення насамперед у духовному плані, християнство емоційно зрівнювало заможних і незаможних, давши надію любові і віри.

Підкреслено, що взаємодія християнського світогляду і правової системи, що формувалася на Русі, відбувалася також і на такому структурному рівні правової системи, як рівень правосвідомості і правової культури. Церковне право у давньоруський період стає найважливішим і найавторитетнішим компонентом правової системи і, на відміну від інших індивідуально-дисциплінуючих систем, сприяло зміцненню соціальної дисципліни. Розвиток давньоруського суспільства вимагав додаткових регуляторів суспільної поведінки, і ті варіанти нової соціальної поведінки, що сформувалися під впливом християнства, виявилися актуальними і затребуваними в Київській Русі, вони визначали і детермінували правову поведінку населення.

У підрозділі 5.2 *«Особливості впливу католицизму на державотворчі процеси Київської Русі та Галицько-Волинської держави»* зазначено про те, що Папа Римський дуже уважно приглядався до релігійних і політичних справ в Україні-Русі.

Підкреслено, що протягом XI–XII ст. на західних територіях Київської Русі спостерігається значне піднесення двох удільних князівств – Галицького та Волинського. Ці князівські землі підтримували активні міжнародні відносини з

провідними європейськими країнами, Візантією тощо. Це зумовлювало перспективу їх подальшого об'єднання в єдину державу, вироблення європейського вектору розвитку, а також зміцнення їх ролі та впливу на політичну ситуацію в Європі.

Окремим фактом визнання зростаючого авторитету Галицько-Волинської держави у Європі стала коронація Данила Романовича у 1253 році в м. Дорогичин. Звичайно, факт коронації мав дуже важливе значення, адже тепер уже перший український король прекрасно усвідомлював всю значимість і вагу корони не просто як монаршого символу, а як символу належності до Європи.

Князь Галицько-Волинської держави зобов'язувався стати частиною великого католицького світу, підпорядкувавши місцеві православні єпархії під римську юрисдикцію. У серпні 1247 року Папа Римський Інокентій IV видає буллу, в якій проголошувалось єднання галицьких князів з Римською Католицькою церквою. Крім того, Данило Галицький визнавав зверхність Папи як вищого релігійного ієрарха, а той, в свою чергу, визнавав Данила єдиним законним володарем України-Русі та анулював територіальні претензії угорських королів, визнаючи за Данилом Романовичем, як королем Русі, права на усі землі від Карпат до Дніпра, а також на усі білоруські та литовські землі, на які він раніше не мав права.

У *підрозділі 5.3 «Політико-правові аспекти європейської інтеграції Київської Русі та Галицько-Волинської держави в період Хрестоносного руху»* проаналізовано соціально-економічні та державно-політичні засади феодалізму, що полягали у низці реформ системи державного управління, які ґрунтувались на кращих зразках Києво-Руської доби та нововведеннях, запозичених у найвпливовіших та найрозвинутіших європейських монархій.

Підкреслено, що важливим компонентом зміни вектора зовнішньо-політичного розвитку у бік Заходу був той факт, що Галицько-Волинська держава стала по-суті правонаступницею Київської Русі та залишилась єдиним із колишніх князівств сильним та монолітним державним утворенням, яка проводила власну чітку та незалежну політику. Багато в чому цьому процесу «посприяла» монголо-татарська навала, яка змусила шукати нові шляхи державно-політичного, правового та релігійного розвитку. Найбільш наявно ці тенденції простежувались у політиці одного з найуспішніших правителів Галицько-Волинської держави князя Данила Галицького.

Встановлено, що головними напрямками зовнішньополітичної діяльності Галицько-Волинського князівства у 40–50-х роках XIII ст. можна вважати активізацію дипломатичних відносин з провідними європейськими державами, де особливого значення набули зовнішньополітичні зв'язки із Римом, зокрема, у питаннях щодо прийняття католицизму та можливої релігійної унії, а також створення союзу християнських католицьких держав по організації хрестового походу проти монголо-татар.

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота на основі одержаних результатів вирішує конкретну наукову проблему, що полягає у комплексній історико-правовій характеристиці політико-правової доктрини Хрестоносного руху доби Середньовіччя. Розв'язанню задекларованої в дисертації проблеми сприяли філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи дослідження, за допомогою яких обґрунтовано достовірні результати, що мають істотне значення для історико-правової науки.

Найважливіші результати роботи сформульовано у таких висновках.

1. З'ясовано, що питання феномена Хрестоносного руху широко подано у світовій і вітчизняній науковій думці, однак, здебільшого, праці, присвячені цьому непересічному явищу носили фрагментарний, регламентований характер і стосувалися, переважно тих процесів, які безпосередньо характеризували його перебіг, причини та наслідки. Вказано, що в процесі вивчення історичного, суспільного та державно-правового змісту подій, що мали місце у XI–XIII ст. в Європі та на Близькому Сході, в науковий обіг було введено особливий термін – «Хрестоносний рух». Цей термін аналізувався, переважно, в історичному аспекті та носив чітко виражений теологічний характер. Основою такого аналізу були релігійні, духовні, світоглядні, ментальні чинники, які характеризували проблематику Хрестоносного руху.

Підкреслено, що у західній та східній історіографії Хрестоносного руху яскраво простежуються ключові напрями, в контексті яких здійснювався аналіз цього явища. В їх основі присутні п'ять головних чинників: 1) державно-політичне та соціально-економічне становище Європи в XI – XIII століттях; 2) церковна та канонічна реформація Західної Католицької церкви; 3) ідея визволення «Гробу Господнього» від невірних; 4) паломництво до християнських святинь Близького Сходу; 5) феномен Священної війни за Святу землю, у якій були поєднані духовно-світоглядні та сакральні мотивації із військово-політичними амбіціями.

Встановлено, що в рамках цих реалій, сама ідея визволення християнських реліквій, оспіваних у Святому Письмі, була позитивно сприйнята і на руських землях, оскільки починаючи з X століття вони стали об'єктом для здійснення прощ. У той же час ідея збройного походу християнських паломників не знайшла належного схвалення у православному давньоруському середовищі. Це було зумовлено не тільки наслідками Великої церковної схизми, але й самим ментальним розумінням неможливості сприймати Хрестоносний рух у контексті військово-визвольної місії.

Зауважено, що у правовому полі Хрестоносний рух у європейській та у вітчизняній історіографії практично не досліджувався. З огляду на це, пропонується наукова праця є першою спробою проаналізувати це явище з точки зору формулювання концептуального змісту політико-правової доктрини Хрестоносного руху доби Середньовіччя.

2. Досліджуючи західні та східні джерела, присвячені Хрестоносному руху, передусім, звернуто увагу на праці представників середньовічної літератури, зокрема, безпосередніх учасників Хрестових походів. У переважній більшості це були представники духовенства – єпископи, священники, абати, клірики, монахи. Практично усі літописці XII – XIII ст. ідейною основою своїх творів обирали хвалу Богу і захоплення від «божественної місії хрестоносців». В науці така концепція позначається поняттям «провіденціалізм» (від лат. «Providentio» – «проведіння господнє»). Проаналізовано праці латинських хроністів Першого Хрестового походу, серед яких праця невідомого автора «Діяння франків та інших єрусалимців», «Історія франків, які взяли Єрусалим» Раймунда Ажилського, «Єрусалимська історія» Фульхерія Шартрського, «Історія Єрусалимського походу» П'єра Тулебота, «Єрусалимська історія» Альберта Аахенсько та «Єрусалимська історія» Роберта Реймського, в якій особливу цінність має опис Клермонського собору, на якому монах був присутнім, «Історія, названа Діянням Бога через франків» Гвіберта Ножанського, «Єрусалимець, або Книга про пригнічення, звільнення і відновлення святої Єрусалимської церкви» Еккхарда Аурського, «Діяння Танкреда в Єрусалимському поході» Рауля Канського, «Історія діянь в заморських землях» Гійома Тірського – перша фундаментальна праця, яка охоплює події майже за сторіччя – з 1095 до 1184 року. Вона має особливу історичну цінність, з огляду на те, що Гійом був архієпископом, і в силу свого статусу, мав доступ до різноманітних архівів, і королівського та папського оточення. Події Четвертого Хрестового походу відображені у творах «Завоювання Константинополя» Жоффруа Вілардуена та «Завоювання Константинополя» Робера де Кларі.

Констатовано, що твори хроністів XII – XIII ст., так чи інакше, були спрямовані на сприяння авторитету католицької церкви та описі славетних подвигів хрестоносців у їх надважких скитаннях у Святій Землі. Натомість, вказано, що характеризуючи західноєвропейські джерела, достатньо складно сформулювати політико-правову доктрину Хрестоносного руху. Проте, попри релігійну заідеологізованість цих творів, все ж можна багато дізнатись про справжні причини Хрестоносного руху і з'ясувати його значення для Європи та світу.

Наголошено, що крім свідчень західноєвропейських хронік, важливе значення для вирішення поставлених у дослідженні завдань мають давньоруські писемні джерела. Літописні свідчення про Хрестоносний рух XI – XIII ст. за своїм характером є досить уривчастими та фрагментарними, тому виключно на їх основі неможливо відтворити цілісну картину перших хрестоносних кампаній. Однак, інформація, яку донесли до нас окремі писемні пам'ятники, безумовно, є важливою в плані осмислення рівня інтеграції латинської ідеї «визволення Гробу Господнього» в соціокультурному вимірі Київської Русі та її рецепції на рівні морально-світоглядного й релігійного сприйняття.

3. Наведено аргументацію ідеї християнського паломництва, враховуючи

значимість місії з визволення «Гробу Господнього», яка домінувала у Західній Європі наприкінці XI – першій половині XIII ст. та була пов’язана з боротьбою двох світів – християнського та мусульманського. Зазначено, що така ідея знайшла своє відображення і в православному давньоруському середовищі. Підставою для цього стали постійні напади на Візантійську імперію та захоплення турками-сельджуками Єрусалима, що в свою чергу унеможливило доступ паломникам з руських земель до головних реліквій християнства. Усьому цьому сприяли папські наміри щодо організації Хрестоносного руху на Близький Схід та заклики про допомогу візантійського імператора. Ідея Священної війни у визначеному сенсі отримала широкий суспільний резонанс на руських землях, однак, доводиться зауважити, що, не дивлячись на літописні згадки участі окремих представників руського воїнства в Хрестових походах, усе ж, широкої підтримки Хрестоносний рух на Русі не набув.

4. Наголошено, що за час багатомісячної історії політичних і правових учень виникла ціла низка політико-правових доктрин. Розроблені теорії та концепції, їх аналіз, трактування та форми викладу є дуже різноманітними – від теоретичного трактату або політичного памфлету – до проекту конституції. Водночас, усім цим концепціям притаманне дещо спільне: вони виражають відношення певних соціальних груп до держави та права, базуються на притаманному цій конкретній епосі ідейно-теоретичному ґрунті, містять рішення основних проблем розвитку держави та права. Обґрунтовано, що політико-правова доктрина – це система поглядів, теорій та учень про особливості державно-правового розвитку, що виражені у концепціях, в основі яких лежить ідейно-теоретична ідеологічна та правова основа, притаманна для певного історичного періоду. Натомість, правова основа виступає методологічним стержнем політико-правової доктрини, за допомогою якого вирішуються основні проблеми державно-правового та суспільного розвитку.

В основі формування політико-правової доктрини ключове значення належить таким категоріям, як «політика» та «правова ідеологія». Вони виступають визначальними формами суспільної свідомості і здійснюють вагомий вплив на розвиток суспільства загалом. Вказані категорії були головними чинниками епохи і знаходили свій вираз у філософських і релігійних уявленнях суспільства відповідно до етапів історичного розвитку. Не виключенням була і доба Середньовіччя. Творцями цих теорій та концептуальних ідей були видатні мислителі конкретного історичного періоду, політико-державні та правові погляди яких і формували конкретний тип політико-правової доктрини. Доведено, що політико-правова ідеологія, як базова складова політико-правової доктрини ґрунтується на концептуальному уявленні про державу, політику та право, і будується з урахуванням відповідної політико-правової дійсності, яка відображається в утворенні певних теоретико-методологічних конструкцій. Політико-правова ідеологія – це така категорія політико-правової доктрини, яка відповідає за вплив на свідомість суспільства.

Обґрунтовано, що з усіх компонентів політико-правової доктрини, цементуючим елементом усе ж варто вважати програму. Саме в програмних положеннях політико-правової доктрини найбільш чітко і зрозуміло виражається її ідеологічний характер. Вона надає політико-правовій доктрині тієї монолітності, яка, спираючись на ідеологічну основу, об'єднує політичні та правові погляди, судження та ідеї в цілісну систему.

5. Встановлено, що визначальними елементами суспільного-історичного розвитку людства стали дві категорії – політика і право. Будь-яка віха історії вбирала у себе політико-правове розуміння дійсності, що знаходило свій вияв у міфологічних, релігійних і філософських компонентах. Політичні та правові складові суспільного процесу були каталізатором державно-правового розвитку та визначали чітке розуміння вектору формування й окремих соціумів, і держави загалом. Для ґрунтового аналізу епохи, зокрема, доби Середньовіччя, такі категорії, безперечно, мають визначальне значення, оскільки є цивілізаційними складовими, за допомогою яких ми здатні зрозуміти особливості розвитку не тільки усієї історичної доби загалом, але і конкретного політико-правового процесу, яким є Хрестоносний рух XI – XIII століть.

Підкреслено, що концептуальні ідеї та вчення, що гуртувались на діючих нормах, в Середні віки зароджувались і оформлялись у руслі таких джерел діючого законодавства, як звичаєве і римське право. Зрештою, найголовнішим соціокультурним феноменом формування середньовічних політико-правових доктрин ранньохристиянського періоду, безперечно був католицизм, як специфічна форма взаємозв'язку релігійної і політичної влади у суспільстві. В рамках католицизму, з одного боку, диференціювалась різниця релігії і політики, як особливих сфер суспільного життя і форм соціальної практики, а з іншого боку, релігія одержала політичний вплив, а також змогу владарювати і здійснювати управління політичною сферою. Отже, християнство, як релігія, отримало свою практичну функціональну спрямованість через державу.

Акцентовано на тому, що джерела диференціації релігії і політики потрібно шукати, передусім, не в трансцендентному характері християнської релігії, а в реаліях її існування як церковного правового інституту. Отже, Європа разом з канонічним правом, норми якого були загальнообов'язковими, отримала в свої руки також суспільне правове джерело.

Стверджується той факт, що християнство, завдяки своїй морально-етичній та гуманістичній спрямованості, досягло певного універсального сприйняття людиною світу, що проявилось у виробленні концептуальної «доктрини віри». Вона ґрунтувалась на беззаперечності існування божественного начала та гріховності людини, що тягнуло за собою прагнення індивіда до духовної досконалості.

Обґрунтовано, що саме у часи Середньовіччя у Західній Європі викристалізувались та утвердились: 1) ідеї екуменізму, які полягали в необхідності воз'єднання Західної та Східної Церков; 2) доктрина

Хрестоносного руху на Схід, як чинники протистояння мусульманській експансії та створення Вселенської християнської держави; 3) адаптація церковного і світського законодавства, їх взаємодія та стимулювання церквою розвитку світського права; 4) місіонерська діяльність та поширення християнства, як системи домінування європейських гуманістичних цінностей.

Визначено, що головними детермінантами розвитку політико-правових доктрин у Середні віки є ідеї повної зверхності церковної влади над світською та її непохитності. У цю добу домінує монархічна форма правління, що опирається на церковну владу та забезпечує ефективне поєднання звичаєвого, римського, церковного та канонічного права, котрі утворюють доволі структуровану загальноєвропейську правову систему.

6. Констатовано, що історія політичної та правової думки знає декілька варіантів легітимації влади. Варіант, породжений християнством, складається на рубежі двох епох – Стародавнього світу та Середньовіччя. Це релігійно-філософська легітимація влади. Якщо чисто релігійний підхід апелював виключно до віри, то релігійно-філософський – і до віри, і до розуму: сформулювалися політичні теорії, створювалася складна система логічних доказів, вибудовувалася історична аргументація. Основні аксіоми, звичайно ж, приймалися на віру. Але і тут ситуація складніша, ніж може здатися на перший погляд. Між прихильниками релігійної та релігійно-філософської легітимації влади довгий час йшли надзвичайно гострі суперечки. По суті, це було відображення суперечок між тертуліанівською концепцією віри і правом на інтелектуальний пошук. Поступово, вимоги раціонально обґрунтувати і логічно аргументувати політичні моделі християнських держав, породили середньовічні концепції влади, серед найбільш значимих їх виразників виділено Августина Блаженного, Фому Аквінського, Ансельма Кентерберійського, абата Сугерія, П'єра Абеляра та ідейного натхненника Першого хрестового походу Папу Урбана II.

Наголошено, що для середньовічної політичної та правової думки, як і для будь-якої іншої думки, що займається проблемами легітимації влади, характерним є інтерес до теми авторитету, тобто визнання лідерства тієї чи іншої особи (як варіант – організаційної структури), заснований на довірі до чужого розуму і досвіду. Причому, для християнина, зовнішній авторитет (існуючий в силу культурно-історичної традиції) і внутрішній авторитет (духовний – передбачає вільне рішення, згода особи прийняти ту чи іншу систему норм), – зливаються воедино. Це об'єднання зовнішнього (догматизм) і внутрішнього (віра і розум) є проявом антиномічності християнського мислення, який знайшов себе ще в богословських судженнях про Трійцю, а пізніше – в політико-правових концепціях.

Водночас, з іншого боку раціональне західне мислення, де пізнання йде через розумову роботу (формулювання понять), виражається в мові логіки, при мінімумі образності (для прикладу, іконопис на Заході не досяг таких висот як

на Сході) багато в чому формувався в епоху Середньовіччя. Це визначило не тільки погляд на пізнання як визначення істинного і неістинного, що породило всю велику європейську науку нового часу. У питанні про легітимацію це породило «юридизм мислення», який, можливо, характерний для будь-якого мислення, побудованого на жорстких логічних моделях.

Встановлено, що поступ середньовічної європейської політико-правової думки породив дві величезні гілки – православну і католицьку концепції влади. Між ними було багато спільного. Це, наприклад, ті ж лінії «містичного реалізму». Попри те між ними існували й певні відмінності. У дуже грубій формі, вони можуть бути виражені як відмінності між містичним богослов'ям (Схід) і раціоналістичною філософією (Захід), перенесені політичною думкою у сферу владної проблематики. Відмінності ці досить умовні. Ніхто не говорить, що частка містики на середньовічному Заході була незначна. Ніхто не говорить, що візантійська політична та правова думка не піднімалася до рівня філософських узагальнень. Але різниця усе ж існує. Захід – папізм, аристократизм, жорстка ієрархізація соціально-політичної структури, «юридизм». Схід – станова влада, «антиюридизм», сакралізація владних інститутів і потужний містичний чинник.

7. Зазначено, що наприкінці XI століття Європа перебувала в досить важкому політичному та соціально-економічному становищі. Постійні конфлікти Римських Пап і духовенства з представниками світської влади – імператорами та великими європейськими феодалами, хаос у вирішенні питань церковного, канонічного та приватного права, постійні лицарські міжусобиці, розбій та злочинність на торгівельних шляхах, наслідки Великої церковної схизми тощо спричинили тотальну кризу європейської цивілізації. Необхідно було сформувати Західному світу нову мету, котра б мала всезагальне значення та носила б об'єднуючий характер. Необхідно було дати суспільству нові гасла, створити нову потужну силу, котрі б служили не окремим людям, а всьому християнському світу. Такою новою метою стало звільнення Гробу Господнього, а новою силою – армія палігримів, що прийняли хрест та стали учасниками наймасовішого руху доби Середньовіччя – Хрестових походів.

Доведено, що Хрестові походи стали збройним паломництвом під знаком хреста, метою якого було не тільки визволення Гробу Господнього від невірних, але й поклоніння Святиням Близького Сходу. Хрестоносному руху притаманні основні сакральні особливості паломницької практики, що були невід'ємною частиною християнської релігії в епоху Середньовіччя. В цьому контексті, передусім, визначено низку категорій, сукупність яких, власне, складала духовне наповнення, релігійну сутність та прикладну реальність цього феномена.

Обґрунтовано, що церква також всіляко підтримувала поняття «всесвітньої християнської держави» на чолі з Понтифіком, де світські правителі були для неї лише відображенням божественної влади, і, звичайно,

що менш досконалим, аніж відображення церковне. Така доктрина найбільш яскраво відображає орієнтири для розвитку держави і права в добу Середньовіччя та визначає доктринальні особливості Хрестоносного руху як цілісного політико-правового феномена.

Встановлено, що в основі не тільки Хрестових походів, а й усіх державних процесів раннього Середньовіччя був закладений комплекс політичних, соціально-економічних і правових чинників, котрі сформували відповідний світоглядний зміст усього середньовічного суспільства та призвели до становлення політико-правової доктрини, котра почала формуватися наприкінці XI століття, а остаточно набула чітких обрисів у XII столітті.

8. Акцентовано на тому факті, що в реаліях, які склалися у Західній Європі наприкінці XI ст. заклик до звільнення Гробу Господнього був надзвичайно продуманим і вчасним. Адже в складних соціально-політичних умовах, в яких опинилась Західна Європа наприкінці XI століття, така місія мала на меті згуртувати не тільки обездолене селянство, але й міщан, лицарів, які все частіше промишляли елементарним розбоєм, а й заможні верстви населення – великих феодалів – баронів, герцогів, королів, що погрузли у міжусобних війнах, створивши єдине, монолітне та потужне християнське військо, яке повинне було нести Знамено Христа у «чужі світи» заради торжества Слова Божого та піднесення авторитету Католицької церкви.

Нахненником та ідеологом Хрестоносного руху та його безпосереднім учасником була Римська Католицька церква. Її активна допомога сприяла об'єднанню знатних європейських феодалів навколо ідеї походів, а також забезпечила ідеологічну основу цієї місії. З одного боку Папство прагнуло спрямувати лицарство, яке загрожувало церковному землеволодінню у напрямі звільнення Святої Землі, а з іншого – хотіло використати військову потужність лицарів для забезпечення домінування над усім християнським світом, а також для створення на Близькому Сході (і не тільки) нових володінь, котрі були б підконтрольні Папі.

Констатовано, що більше як дев'ятсот років тому християни Європи провели низку священних воєн – Хрестових походів проти мусульманського світу, борючись за панування над регіоном, а також священним для обох вір – Єрусалимом. Ця кривава боротьба тривала два століття, змінивши історію ісламу і християнства. В ході масштабних експедицій сотні тисяч хрестоносців прагнули завоювати, а потім захистити невелику смужку території навколо священного міста Єрусалим. Їх очолювали такі люди, як войовничий король Англії Річард Левине Серце і побожний французький монарх Людовик IX. Їх піддані брали участь в жорстоких облогах і жахливих битвах, йшли через безкраї ліси і випалені сонцем пустелі, страждаючи від голоду і хвороб. Вони бачили легендарних візантійських імператорів і крокували поруч з грізними тамплієрами. Померлі вважалися мучениками, а ті, кому вдалося вижити, вірили, що випробовування битвами та паломництвом очистили їх душі від

гріхів.

9. Розмірковуючи про значення Хрестоносного руху для суспільно-політичного та державно-правового розвитку Європи, зроблено висновок, що Хрестові походи відіграли у цьому контексті ключову та вирішальну роль.

В результаті Хрестоносного руху на Схід, не дивлячись на, по-суті, військове протистояння християнського та мусульманського світів, відбувся тісний контакт цих двох абсолютно різних культур. Це призвело до того, що науковці згодом назвали ренесансом XII ст. – періоду, коли західний християнський світ усвідомлено намагався втілити свої ідеали у життя. Такі події як боротьба за інвеституру або Хрестові походи, не просто свідчили про нову енергію, а були проявом політико-правової ідеології. Духові нової доби була притаманна жадоба знань. У відомих інтелектуальних центрах значно збільшився випуск книжок, формувались бібліотеки; саму латинську мову спростили і вдосконалили, латинська поезія – стала модою; під час священних воєн було введено в Європі вживання арабських цифр, що дуже полегшило вивчення математики та геометрії; величезний прорив зробила європейська медицина, яка дуже відставала у лікарському мистецтві від мусульман – вона запозичила від Сходу багато лікарських засобів; дуже сильно просунулася уперед астрономія, адже Схід був колискою цієї науки; колосального розвитку зазнали середньовічні мистецтво, архітектура, література та інші сфери. Відкриваючи всюди нові шляхи, віддалені експедиції природним чином сприяли розвитку торгівлі.

Хрестоносний рух значно зміцнив позиції католицької церкви в Європі, завдяки чому відбулися прогресивні зміни у розвитку церковного та канонічного права. Однак до кінця XIII ст. цей авторитет став згасати, особливо після остаточної втрати усіх християнських володінь на Сході.

Вказано, що поява під час Хрестових походів духовно-лицарських орденів і поширення їх впливу в усіх куточках Заходу також мало величезний і глибокий ефект у середньовічній Європі. Як нові і грізні гравці на європейській арені, ці ордени володіли достатньою могутністю, щоб протистояти традиційній владі церкви і світській владі королів. До кінця XII ст. ордени перетворились у могутню військово-політичну та економічну силу на Сході і на Заході. Так, наприклад, завдяки діяльності Ордену Тамплієрів в Європі сформувалась потужна банківська та фінансово-кредитна система.

Підкреслено, що Хрестові походи відіграли роль потужного каталізатора у розвитку військової справи не тільки на Близькому Сході, але й далеко за його межами. Не були винятком у цьому контексті і руські землі, де наприкінці XI – першій половині XIII ст. відбувся процес поступових змін у принципах організації й способах ведення збройної боротьби.

Окрім того, з упевненістю стверджується, що Хрестові походи сприяли стабілізації європейського суспільства.

10. Доведено, що середньовічне канонічне право залишається не тільки

головним джерелом релігійного права, а й життєво важливим елементом сучасних світських правових систем. В епоху Хрестових походів канонічне право стало інтегрованим компонентом середньовічного релігійного і політичного життя. У середньовічну добу практично неможливо було уникнути його впливу через проникнення норм канонічного права в усі сфери приватного і суспільного життя.

При всіх недоліках і обмеженнях середньовічного канонічного права, воно відіграло центральну роль в середньовічному політичному, економічному та громадському житті суспільства. Воно стало ваговою складовою в інтелектуальному розвитку суспільства в Середні віки, оскільки каноністи зуміли знайти нові рішення правових проблем, і старих, і тих, які виникли, виходячи з інноваційних підходів до аналізу правових і церковних інститутів, та сприяли просуванню на практиці нових ідей, вносячи неоціненний інтелектуальний внесок у правову науку.

Середньовічне канонічне право було набагато більшим, ніж просто набір релігійних приписів, якими необхідно керуватися віруючим, оскільки, намагаючись пояснити численні протиріччя, які виникали в процесі імплементації церковних та канонічних норм, каноністи повинні були дослідити легітимність та межі й папської, й королівської влади. А канони швидше втілювали систему права, багато в чому паралельну світським галузям права, а іноді, й конфліктує з ними. Однак, саме канонічне право здобуло перемогу в цьому конфлікті.

Встановлено, що розквіт канонічного права, обумовлений необхідністю проведення церковних реформ, супроводжувався на диво високою активністю народних мас щодо вивчення та розуміння різного роду доктрин канонічного права і сприяв розвитку юридичної науки загалом. Викладання канонічного права в університетах зумовило необхідність тлумачення та роз'яснення положень папських конституцій, тобто фактично їх доктринального опрацювання. У цьому контексті підкреслено важливу роль професорів-каноністів, які шляхом тлумачення та коментування папських конституцій внесли значний вклад у розвиток канонічного права. Водночас, у правовій науці склалася точка зору, що у період Середньовіччя розвиток правової доктрини пов'язаний здебільшого з діяльністю європейських університетів.

11. Вказано на те, що ще задовго до початку Хрестоносного руху на Схід Римська католицька Церква стає головним виразником ідей та доктрин середньовічного суспільства і, спираючись на величезні земельні і грошові ресурси, займає домінуюче місце у тодішньому феодальному суспільстві. Як провідний ідеологічний інститут, а також виразник політико-правової доктрини доби Середньовіччя, Церква здійснює комплекс заходів щодо посилення суспільної та політичної згуртованості, а також об'єднання середньовічного феодального світу, сміливо втілюючи план створення вселенської папської теократичної феодальної держави.

Заради досягнення цієї мети папство за допомогою низки заходів усіляко пристосовувалось до еволюційних процесів у середньовічному соціумі, а також забезпечувало його необхідними духовними гаслами. Це, зокрема, знайшло своє відображення у проведенні реформації Католицької Церкви, котру розпочали ченці монастиря Клоні, суть якої полягала у підпорядкуванні всього світського духовенства чернецтву, а також у домінуванні над світською владою. Клонійці прагнули створити сильну централізовану церковну організацію і тому сприяли звеличенню папської влади. В цей час і самі римські Папи проводили централізаторську політику в Католицькій Церкві. Звичайно, вони вступили в союз з клонійцями, побачивши в них свою опору.

Зазначено, що Католицька Церква виявилась готова до таких змін, що знайшло своє відображення у формуванні нової державно-правової доктрини, звичайно, не без участі клонійців. Найбільш яскраво це виражалось у програмі так званої «папської теократії», тобто «встановлення верховної влади Папи в церковних і світських справах», яку висунув у 1075 році Папа Григорій VII і сформулював її у своєму знаменитому «*Dictatus Papae*» («Диктаті Папи»). За його задумом, до цієї теократичної монархії повинні були увійти всі християнські держави. Крім того, Папа Григорій VII та інші відомі богослови проповідували існування правового порядку не тільки в середині окремих держав, але й у міжнародній сфері. Ідея теократичної монархії мала величезний глибинний зміст, оскільки вперше була висловлена теорія об'єднаної Європи на основі християнської віри, що однозначно повинно було позитивно вплинути на її політичний, соціально-економічний, культурний та духовний розвиток. Тому Григорій VII та інші реформатори прийшли до висновку, що вони, для досягнення своєї кінцевої мети, повинні вирішити чотири тактичні завдання. По-перше, їм необхідно було створити нові склепіння старого права, для демонстрування того, що їх метою була легітимізація духовної традиції. По-друге, створити нові закони, які стануть опорою їх програми, заповнюючи прогалини в існуючому зводі правових норм. По-третє, вони повинні були розвинути відповідні процедурні механізми, а нові суди, що мають діяти більш ефективно, повинні були виправляти порушення церковного права. І, по-четверте, церкві були потрібні нові і дієвіші способи, ніж ті, які були в наявності, для виявлення правопорушників і передачі їх судам.

Григорій VII підвів латинську теологію впритул до священної війни, стверджуючи, що Папа також має повне право збирати армії, щоб воювати за Бога і латинську церкву. Він також далеко просунувся у справі обґрунтування концепції освяченого насильства в рамках спокути – ідеї, яка стане суттю Хрестоносного руху. Проте Григорія не можна вважати головним творцем Хрестових походів, тому що він явно не зумів обґрунтувати серйозну і переконливу ідею священної війни, яка знайшла б відгук у християн Європи.

Отже, встановлено, що Папська реформація Католицької Церкви у добу Середньовіччя, проведена, зокрема, й завдяки участі клонійських ченців, мала

визначальний характер і для самої Католицької Церкви, і для усієї Європи загалом. Це був одним з вирішальних чинників для розвитку церковного та канонічного права, яке остаточно сформувалось упродовж XII – XIII століття та відображало головні ідейні та політико-правові засади католицизму. З огляду на наведене вище акцентовано на ролі кльонійського кліру, а також на формулюванні постулатів унікального за своєю суттю «кльонійського права», ідеї та концепції якого відобразились на розвитку європейської правової системи.

12. З'ясовано, що в добу Хрестових походів Церква виробляє нову форму організації, яка повинна була забезпечити успіх Хрестоносного руху та затвердити власний авторитет і панування в Новому світі – духовно-лицарські ордени, найбільш відомими з яких і ключовими, з точки зору власної нормотворчості, були Орден Госпітальєрів та Орден Тамплієрів, а дещо згодом – Тевтонський Орден.

Зазначено, що суттєвий вплив на становлення, розвиток та реформування церковного й канонічного права, яке без сумніву, значною мірою почало пристосовуватись не тільки до потреб самої Церкви, але й до більш ефективного регулювання відносин із світською владою, що однозначно позитивно вплинуло на розвиток Європи загалом, – мала діяльність Ордену Госпітальєрів. Орден Госпітальєрів цілком міг стати (і став) в майбутньому міжнародною автономною імперією, державою, своєрідним оплотом майбутньої всесвітньої теократичної монархії під проводом Папи Римського. Сама ж ідея створення такої держави була чи не найголовнішим постулатом реалізації політико-правової доктрини Католицької церкви, яка б мала реалізуватись через правильну організацію та управління Хрестоносним рухом.

Зауважено, що одну з ключових ролей у Хрестоносному русі XI – XIII ст. відіграв духовно-лицарський Орден Тамплієрів. Орден став тією організацією, яка поєднала в собі мирські ідеали лицарства та духовну віру, оскільки члени ордену, в переважній більшості давали чернечу обітницю, відрікаючись від мирських благ заради служіння Господу.

Безперечно, духовно-лицарські Ордени відіграли одну з ключових ролей у Хрестоносному русі XI – XIII століття, а їх значний вплив на політичне та соціально-економічне життя середньовічної Європи не підлягає сумніву. Ці унікальні за своєю суттю організації стали оплотом християнства у Святій землі, а згодом і в усій Європі, активно впливаючи на церковні та канонічні норми шляхом їх імплементації та реформування на основі впровадження власних правових норм. Такий вплив дає підстави говорити про формування унікального за своєю сутністю «орденського права».

13. Обґрунтовано, що християнство, християнські ідеї стали мірилом і чинником для оцінки слушності соціальної поведінки християнізованого населення в межах християнської культури, християнський світогляд визначав систему поглядів, ідей, у яких представники світської і духовної влади епохи

Середньовіччя розв'язували політичні конфлікти, оцінювали суспільні проблеми, а також був основою визначальної мети соціальної діяльності і через те, що християнство містить невичерпне джерело розвитку, тому християнський світогляд послужив основою для виникнення, становлення й розвитку багатьох суспільних відносин у Київській Русі. Християнізація політичної сфери і правової системи стала джерелом розвитку давньоруського суспільства загалом.

Вказано, що аналізований період розвитку Київської Русі постає як епоха синтезу феодалізму. Це явище носило універсальний загальноєвропейський характер, у результаті якого в східних слов'ян сформувалися якісно нові суспільні структури, засновані на принципах соціальної стратифікації і диференціації. Додаткове джерело розвитку давньоруське суспільство отримало шляхом прийняття християнства київськими князями як державної релігії. Християнська релігія зміцнила фундамент цивілізації, привнесла низку культурних, ідеологічних явищ, створила низку секторів суспільного життя давньоруського суспільства, які вимагали не тільки політичного регулювання, але й юридичного, а також сформувала умови розвитку на основі християнського світогляду, нових юридичних інститутів.

Підкреслено, що вплив християнства на правову систему Київської Русі простежується на всіх рівнях цієї системи, тобто на рівні системи права, на законодавчому рівні, на рівні інституціонально-організаційному, а також на рівні ідей, систем поглядів. Саме в цій системній єдності виділені головні тенденції формування й розвитку правової системи Київської Русі. Саме ця системна єдність дозволила виділити ті елементи правової дійсності Київської Русі, які сформувались під впливом християнства.

14. Акцентовано, що у вітчизняній історіографії досить довгий період часу домінувала думка про єдиний та всеохоплюючий вплив Візантії на становлення християнської релігії на Русі. Вплив Західного християнського світу сприймався вороже і категорично відкидався. Однак, аналізуючи етапи розвитку Києво-Руської держави, а також шляхи утвердження християнства на Русі, підкреслено, що Римська Церква та Західний світ відіграли величезну роль у становленні християнської віри та релігійного світосприйняття на Сході Європи. Хоча вченими наголошується про те, що, переважно, зв'язки з заходом були зумовлені економічними інтересами, однак не варто виключати і релігійних. Причому, останні почали формуватися та домінувати ще за півстоліття до Хрещення Русі Володимиром Великим у 988 році.

Стверджується, що католицизм мав неабиякий вплив на розвиток християнства на Русі. Практично усі руські князі, і київського, і галицько-волинського періодів розвитку української держави, підтримували тісні контакти з провідними західноєвропейськими католицькими державами. Окремо звернуто увагу на багатовимірні взаємовідносини із самою Римською Католицькою Церквою, яка неодноразово намагалася схилити шальки терезів з

боку православ'я у бік католицизму, розуміючи вагому роль і місце Русі у політичній карті Європи.

15. Констатовано, що протягом XI–XII ст. на західних територіях Київської Русі спостерігається значне піднесення двох удільних князівств – Галицького та Волинського. Ці князівські землі підтримували активні міжнародні відносини з провідними європейськими державами. Це зумовлювало перспективу їх подальшого об'єднання в єдину державу, вироблення європейського вектора розвитку, а також зміцнення їх ролі та впливу на політичну ситуацію в Центральній, Східній та Західній Європі.

Підкреслено, що загальнодержавним і загальноєвропейським інтеграційним процесам Галичини та Волині сприяло прийняття християнства, існування єдиної на Русі державної церковної організації. З розвитком міст Волині та Прикарпаття посилювалися економічні контакти, що призводило до зближення населення двох земель. Консолідаційним процесам сприяло функціонування важливих транснаціональних шляхів, які проходили через регіон. Серед політичних чинників єднання необхідно назвати прагнення населення краю подолати внутрішні конфлікти, забезпечити свій край від зовнішньої загрози (на заході з боку Польського та Угорського королівств, на півночі – з боку ятвязьких і литовських племен, а дещо пізніше з боку Литовської держави; на сході з боку кочовиків – спочатку половців, а потім монголів).

Протягом всього періоду існування Галицького та Волинського князівств, задовго до їх об'єднання в єдину державу, у місцевих князів відбувались симптоматичні контакти з хрестоносцями, які, починаючи з кінця XI ст. стали ключовою військовою та політичною силою в Європі. Важливим з точки зору формування таких відносин став Хрестоносний рух західноєвропейського лицарства XI–XIII століть і можлива участь в ньому руських військових дружин. Зазначено, що, більшою мірою, він сприймався скоріше як паломництво, аніж як військова кампанія зі звільнення Єрусалиму від невірних. Ігнорування русичами цієї місії можна пояснити не стільки неприйняттям самої ідеї Хрестових походів, скільки складною зовнішньополітичною ситуацією на Русі і постійними внутрішніми міжусобицями.

Натомість, з'ясовано, що певні контакти із хрестоносцями все ж таки були, особливо в період правління Данила Галицького, який активно використовував такі відносини для боротьби за владу. Правова складова таких відносин також існувала, адже на середину XIII століття духовно-лицарські ордени, які відіграли вирішальну роль у хрестових походах, перетворились на потужні державно-політичні утворення із чіткою ієрархією та політичними амбіціями. Таким, по-суті, державним утворенням був Тевтонський орден, з яким практично усім європейським монархіям загалом і Данилові Галицькому, зокрема, прийшлося серйозно рахуватися.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Забзалюк Д. Є. Хрестоносний рух Середньовіччя: політико-правовий вимір: *монографія*. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів: СПОЛОМ, 2020. 428 с.
2. Забзалюк Д. Є. Діяльність Ордену Госпітальєрів та його участь у хрестоносному русі: історико-правовий аспект. *Митна справа*. 2013. № 1(85). Ч. 2, кн. 1. С. 77–82.
3. Забзалюк Д. Є. Політико-правова доктрина Католицької церкви і Клонійська реформація X–XI століть. *Правова ініціатива*. 2013. № 3.
4. Забзалюк Д. Є. Організаційно-правова структура духовно-лицарських орденів доби хрестових походів в контексті становлення орденського права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Львів, 2013. Вип. 1. С. 37–45.
5. Забзалюк Д. Є. Становлення орденського права в контексті аналізу організаційно-правової структури духовно-рицарських орденів. *Юридическа наука*. 2013. № 3. С. 12–16.
6. Забзалюк Д. Є. Деякі питання правового статусу Ордену Тамплієрів *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2013. № 2 (53). С. 35–41.
7. Забзалюк Д. Є. Хрестоносне рухування і політико-правова доктрина епохи Середньовіччя. *Вісник Академії МВД Республіки Беларусь*. 2013. № 2 (26). С. 210–212.
8. Забзалюк Д. Є. Клонійські реформи в католицькій церкві кінця X–XI ст. та їх вплив на формування політико-правової доктрини хрестоносного руху. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Серія юридична. 2013. Вип. 4 (89). С. 229–235.
9. Забзалюк Д. Є. Політико-правові аспекти становлення орденів Госпітальєрів та Тамплієрів в добу хрестових походів. *Jurnalul Juridic National: Teorie și Practică*. 2014. № 1(5). С. 36–40.
10. Забзалюк Д. Є. Історико-правові засади католицизму в Київській Русі та Галицько-Волинській державі. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2014. № 2. С. 26–29.
11. Забзалюк Д. Є. Політико-правові аспекти європейської інтеграції Галицько-Волинської держави в 40–50-х роках XIII століття. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. Вип. 3. С. 3–11.
12. Забзалюк Д. Є. До питань правовідносин Данила Галицького із хрестоносцями у середині XIII століття. *Юридичний вісник*. 2014. № 3. С. 306–310.
13. Забзалюк Д. Є. Політико-правові детермінанти епохи Середньовіччя в Західній Європі: доктринальне осмислення. *Науковий вісник Львівського*

державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2015. Вип. 4. С. 3–11.

14. Забзалюк Д. Є. Особливості впливу доктрини католицизму на державотворчі процеси в Київській Русі та Галицько-Волинській державі. *Науковий вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2015. № 827. С. 142–147.

15. Забзалюк Д. Є. До питань правового статусу Ордену Тамплієрів та ролі у хрестоносному русі. *Науковий вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія юридична. 2016. № 850. С. 197–204.

16. Забзалюк Д. Є. Хрестоносний рух і політико-правова доктрина доби Середньовіччя: головні детермінанти становлення та розвитку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2017. Вип. 4. С. 13–20.

17. Забзалюк Д. Є., Забзалюк О. В. Теоретичні та методологічні підходи до визначення поняття і сутності федералізму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2017. № 884. С. 193–204.

18. Забзалюк Д. Є. Політико-правова доктрина: теоретико-історичний аналіз. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2018. Вип. 3. С. 27–36.

19. Забзалюк Д. Є. Генеза наукового бачення дефініції «правова свідомість». *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія Юридична. 2020. Вип. 24. С. 127–132.

20. Забзалюк Д. Є. Право та правова свідомість: взаємодія, взаємозалежність та взаємовплив. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 7, № 1. С. 23–29.

21. Забзалюк Д. Є. «Клюнійське право» як головний чинник папської реформації католицької церкви в добу середньовіччя. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 3. С. 185–189.

22. Забзалюк Д. Становлення орденського права крізь призму діяльності духовно-лицарського ордену Тамплієрів. *Науковий Вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право. 2020. № 62. С. 46–51.

23. Християнська концепція влади – як першоджерело формування політико-правової доктрини доби Середньовіччя. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 78–82.

які засвідчують апробацію матеріалів дослідження

24. Забзалюк Д. Є. До питань становлення Орденів Госпітальєрів та Тамплієрів в добу хрестових походів: політико-правовий аспект. *Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 18–19 квітня 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 11–14.

25. Забзалюк Д. Є. Особливості європейської інтеграції Галицько-

Волинської держави в 40–50-х роках XIII століття: політико-правовий аспект. *Філософські, теоретичні та методологічні проблеми юридичної науки в умовах євроінтеграції України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25 квітня 2014 р.). Львів, 2014. С. 122–127.

26. Забзалюк Д. Є. До питання становлення орденського права в добу хрестових походів. *Юридична наука: виклики часу*: матеріали V міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 12 березня 2015 р.). Київ, 2015. С. 207–210.

27. Забзалюк Д. Є. Історико-правові особливості клонійських реформ в XI столітті. *Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали учасн. III-ї наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 квітня 2016 р.). Львів, 2016. С. 89–93.

28. Забзалюк Д. Є. Доктрина католицизму в Галицько-Волинській державі: історико-правове осмислення. *Держава і право незалежної України: здобутки та перспективи*, присвяченої 25-річчю незалежності України: матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 24 червня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 10–11.

29. Забзалюк Д.Є. Політико-правова доктрина доби Середньовіччя крізь призму Хрестоносного руху. *Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 26 жовтня 2016 р.). Дніпро, 2016. С. 3–8.

30. Забзалюк Д.Є. Духовно-лицарські ордени доби хрестових походів – перші закриті транснаціональні релігійні корпорації: крізь призму історико-правового осмислення. *Нормативно-правове регулювання діяльності новітніх релігійних рухів і сект: міжнародний досвід та українські перспективи*: збірник матеріалів міжн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30-31 березня 2017 р.). Львів, 2017. С. 112–114.

31. Забзалюк Д. Є. Римське та канонічне право в добу Середньовіччя: до питань становлення, взаємозв'язку та розвитку. *Українська правнича наука: основні тенденції розвитку в умовах євроінтеграції*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 10 листопада 2017 р.). Львів, 2017. С. 76–79.

32. Забзалюк Д. Є. Політико-правова доктрина: загальнотеоретичний зміст. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку у контексті євроінтеграції*: матеріали XI Всеукр. наук. конф. молодих учених (м. Одеса, 17 грудня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 61–65.

33. Забзалюк Д. Є. Хрестоносний рух: політико-правові аспекти. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування*: матеріали наук. семінару (м. Дніпро, 8 грудня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 56–58.

34. Забзалюк Д.Є. Хрестоносний рух: історико-правові аспекти. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези допов. учасн. міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 травня 2019 р.). Харків, 2019. С. 76–78.

35. Забзалюк Д. Є. Взаємодія та взаємовплив права та правової

свідомості. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: матеріали допов., вист. і повідом. учасн. VI-го Всеукр. кругл. столу (м. Львів, 10 грудня 2020 р.).* Львів, 2020. С. 39–43.

АНОТАЦІЯ

Забзалюк Д.Є. Політико-правова доктрина Хрестоносного руху доби Середньовіччя. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2021.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню політико-правової доктрини Хрестоносного руху доби Середньовіччя в контексті аналізу її теоретико-методологічних та історико-правових детермінантів становлення та розвитку на основі розробленої авторської концепції її доктринальних засад.

Автором проаналізовано місце та роль Хрестоносного руху в системі державно-правових регуляторів суспільно-політичного життя християнського світу в добу Середньовіччя, досліджено ідейні засади та доктринальні особливості Хрестоносного руху в теологічній та політико-правовій думці Середньовіччя та значення Хрестоносного руху для суспільно-політичного та державно-правового розвитку Європи.

Виокремлено концептуальні засади формування політико-правової доктрини Хрестоносного руху доби Середньовіччя в контексті яких досліджено вплив Хрестоносного руху на розвиток канонічного права та юридичної науки, головні чинники Папської реформації в добу Середньовіччя та історико-правові засади становлення духовно-лицарських орденів.

В роботі відображено значення політико-правової доктрини Хрестоносного руху для розвитку етнічних українських земель. З'ясовано роль християнства та вплив католицизму на державотворчі процеси Київської Русі та Галицько-Волинської держави, а також політико-правові аспекти європейської інтеграції Київської Русі та Галицько-Волинської держави в період Хрестоносного руху.

Ключові слова: політико-правова доктрина, Хрестоносний рух, Середньовіччя, християнство, церква, католицизм, духовно-лицарський орден, канонічне право, церковне право, «кльонійське» право, орденське право.

АННОТАЦИЯ

Забзалюк Д. Е. Политико-правовая доктрина Крестоносного движения Средневековья. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений». – Национальный университет «Львовская

политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2021.

Диссертация посвящена комплексному исследованию политико-правовой доктрины Крестоносной движения Средневековья в контексте анализа ее теоретико-методологических и историко-правовых детерминант становления и развития на основе разработанной авторской концепции ее доктринальных основ.

Автором проанализированы место и роль Крестоносной движения в системе государственно-правовых регуляторов общественно-политической жизни христианского мира в эпоху Средневековья, исследованы идейные основы и доктринальные особенности крестоносной движения в теологической и политико-правовой мысли Средневековья и значение крестоносной движения для общественно-политической и государственно правового развития Европы.

Выделены концептуальные основы формирования политико-правовой доктрины Крестоносной движения Средневековья в контексте которых исследовано влияние Крестоносного движения на развитие канонического права и юридической науки, главные факторы Папского реформации в эпоху Средневековья и историко-правовые основы становления духовно-рыцарских орденов.

В работе отражено значение политико-правовой доктрины Крестоносного движения для развития этнических украинских земель. Выяснена роль христианства и влияние католицизма на процессы построения Киевской Руси и Галицко-Волынского государства, а также политико-правовые аспекты европейской интеграции Киевской Руси и Галицко-Волынского государства в период крестоносной движения.

Сформирована целостная теоретическая конструкция в понимании и сути политико-правовой доктрины Крестоносного движения Средневековья. Анализ политико-правовой доктрины осуществлен через призму концептуальных идей и теорий о государственно-правовых явлениях и процессах, составляющих важнейшие детерминанты ее формирования и сущности. Учитывая это, политико-правовую доктрину предложено понимать как систему взглядов, теорий и учений об особенностях государственно-правового развития, выраженные в концепциях, в основе которых лежит характерная для определенного исторического периода идейно-теоретическая и идеологическая основа. При этом идеологическая основа признана методологическим стержнем политико-правовой доктрины, с помощью которого решаются основные проблемы государственно-правового и общественного развития.

Раскрыты теоретические вопросы концептуализации Крестоносного движения в средневековом западном и восточном политико-правовом измерении. Выяснено факторы, ставшие основой Крестоносного движения – «продукта» католической Европы, к которым отнесено: 1) идею освобождения Гроба Господня от неверных; 2) христианское паломничество к святыням

Палестины и Сирии; 3) феномен Священной войны, в котором были объединены духовные, сакральные мотивации с военно-политическими амбициями;

Определено, что главными детерминантами развития политико-правовых доктрин в Средние века есть идеи полного превосходства церковной власти над светской и ее стойкости. В эту пору доминирует монархическая форма правления, опирающаяся на церковную власть и такую, что обеспечивает эффективное сочетание обычного, римского, церковного и канонического права, которые образуют довольно структурированную общеевропейскую правовую систему.

Ключевые слова: политико-правовая доктрина, крестоносной движение, Средневековья, христианство, церковь, католицизм, духовно-рыцарский орден, каноническое право, церковное право, "Клюнийской» право, орденская право.

SUMMARY

Zabzaliuk D.Y. Political and legal doctrine of the Crusades of the Middle Ages. – *Printed as manuscript.*

Thesis for a Degree of Doctor of Law, specialty 12.00.01 «Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Doctrines». – Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2021.

The dissertation is devoted to the complex research of the political and legal doctrine of the Crusades of the Middle Ages in the context of the analysis of its theoretical-methodological and historical-legal determinants of formation and development on the basis of the developed author's concept of its doctrinal principles.

The author analyzes the place and role of the Crusades in the system of state and legal regulators of socio-political life of Christendom in the Middle Ages, explores the ideological principles and doctrinal features of the Crusades in theological and political thought of the Middle Ages and the importance of the Crusades for socio-political legal development of Europe.

The conceptual bases of formation of political and legal doctrine of the Crusades of the Middle Ages in the context of which the influence of the Crusades on the development of canon law and jurisprudence, the main factors of the Papal Reformation in the Middle Ages and historical and legal bases of formation of spiritual and knightly orders are singled out.

The paper reflects the importance of the political and legal doctrine of the Crusades for the development of ethnic Ukrainian lands. The role of Christianity and the influence of Catholicism on the state-building processes of Kievan Rus and Galicia-Volyn state, as well as political and legal aspects of European integration of Kievan Rus and Galicia-Volyn state during the Crusades are clarified.

Key words: political and legal doctrine, Crusade, Middle Ages, Christianity, church, Catholicism, spiritual and knightly order, canon Law, ecclesiastical law, «Cluny» Law, order Law.

Підписано до друку 08.04.2021 р.
Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 1,9.
Зам. № 3. Наклад 100 пр.

Надруковано в «Видавництво Людмила».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 5303 від 02.03.2017.
«Видавництво Людмила»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: + 38 050 469 7485, 068 340 8332
E-mail: lesya3000@ukr.net